

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНСЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ
ОДНОДЕННИХ ТРЕНІНГІВ**

київ 2020

ISBN 978-617-697-118-4

Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. – Київ, УГСПЛ, 2020.

Упорядники:

Єлігулашвілі Максим, Свиридова Дар'я, Семенюк Ольга, Фулей Тетяна

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол № 7 від 19.12.2019 р.)

Упорядники та команда проекту висловлюють щирю вдячність за експертний та методичний внесок команди підготовлених тренерів у підготовку двох версій тренінгу:

Бальжик Олена

Суддя Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області

Лісова Юлія

Адвокат

Мартинівська Анастасія

Адвокат

Михайленко Віра

Суддя Вищого антикорупційного суду

Непша Олексій

Суддя Корабельного районного суду м. Миколаїв

Уркевич Віталій

Суддя Великої Палати Верховного Суду

Федорів Ольга

Суддя Артемівського міськрайонного суду Донецької області

Шалота Костянтин

Суддя Корольовського районного суду міста Житомир

Яковлев Андрій

Адвокат

Посібник містить програми двох тренінгів, з тематики міжнародного гуманітарного права у контексті роботи правників зі справами, пов'язаними з наслідками окупації Криму. Окрім ознайомлення з загальними принципами та підходами МГП зроблено акцент на ключові особливості так званих «кримських справ». Окрім того, надано як загальні методичні рекомендації роботи тренера, так і детально викладено порядок проведення зазначених тренінгів тренерами.

Команда проекту щиро вдячна за активну участь та залученість до реалізації проекту: Афанасєвій Мар'яні (адвокат), Бойко Оксані (суддя Одеського окружного адміністративного суду), Іванову Віктору (суддя Приморського районного суду міста Одеси), Кривцову Дмитру (Суддя Московського районного суду м. Харкова), Позняку Олександрю (адвокат), Руденко Владиславу (адвокат), Савчаку Андрію (суддя Перемишлянського районного суду Львівської області), Сиромятникову Едуарду (адвокат), Юхтенко Людмилі (суддя Одеського окружного адміністративного суду).

Ця публікація була здійснена за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя». Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки

ЗМІСТ

Вступ, або для чого та як користуватись цим посібником	4
Розділ I. Навчання дорослих: основні підходи та інструменти	6
Для кого цей посібник та розроблені освітні продукти?	6
Що таке тренінг та чому саме така форма навчання?	7
Аудиторія тренінгу, або що тренеру важливо знати про учасників	9
Емпірична модель навчання Девіда Колба і її застосування у ході тренінгу	11
Структура тренінгу	12
Вимоги до приміщення та його оснащення	16
Розділ II. Програма одноденних тренінгів з тематики застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці по справам щодо наслідків окупації Криму	17
Мета, цілі та завдання тренінгу	17
Програма одноденного тренінгу «Міжнародний збройний конфлікт на території України: окупація Криму. Особливості кваліфікації за нормами МГП»	19
Додатки для проведення тренінгу «Міжнародний збройний конфлікт на території України: окупація Криму. Особливості кваліфікації за нормами МГП»	29
Програма одноденного тренінгу «Порушення законів та звичаїв війни як підстава для кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України»	32
Додатки для проведення тренінгу «Порушення законів та звичаїв війни як підстава для кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України»	40
Список скорочень	44
Словник основних понять МГП	44

ВСТУП, АБО ДЛЯ ЧОГО ТА ЯК КОРИСТУВАТИСЬ ЦИМ ПОСІБНИКОМ

Досвід країн, які так само, як і Україна, переживають міжнародний збройний конфлікт на своїй території, свідчить, що розбудова сталого миру та реінтеграція населення неможлива без забезпечення правосуддя, в основі якого будуть норми міжнародного права (міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини) задля подолання наслідків війни. Їх застосування, комбінування, взаємовплив чи взаємопроникнення не вибудовуються поза межами країни. Так, особи, які скоїли міжнародні кримінальні злочини під час конфлікту, мають постати перед національним судом чи перед Міжнародним кримінальним судом, якщо ми кажемо про так званих «топ» злочинців. При цьому й жертви таких злочинів, права яких, гідність та здоров'я, право власності зазнали порушень під час війни, теж потребують справедливості. Відповідь на сотні питань про те, що трапилось під час війни в країні теж може та має дати український суд. Саме від суддів національних судів буде залежати початок роботи над відновленням справедливості для жертв та порушників. Щоденною практикою комбінованого застосування міжнародних та національних норм буде доводитись спроможність судової системи та держави загалом реально гарантувати громадянам право на справедливий суд та можливість забезпечити принцип невідворотності покарання за найтяжчі злочини, захистити себе, відновити порушені внаслідок збройного конфлікту права у правовий, а не силовий спосіб.

Розуміючи складність та відсутність попереднього досвіду застосування широким колом українських юристів норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), група практиків від судової влади, освіти та правозахисту розробила базову навчальну програму. Курс з мінімально необхідних основ МГП для суддів-практиків, які вже скоро розглядатимуть справи, пов'язані з наслідками міжнародного збройного конфлікту та окупацією Автономної Республіки Крим (далі АРК) та м. Севастополь. Від рішень у цих судових провадженнях залежить не тільки імідж України, але і вкрай необхідні для подолання наслідків війни.

Цей посібник результат спільної роботи партнерів – Національної школи суддів України, Української Гельсінської спілки з прав людини та Асоціації розвитку суддівського самоврядування України за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» в рамках проекту «Підвищення фахового рівня суддів та адвокатів щодо застосування стандартів прав людини та норм міжнародного гуманітарного права у національній судовій практиці в умовах збройного конфлікту на території України». Головним підходом і до дизайну процесу загалом, і до самого посібника була ідея розробки продукту в форматі «практики для майбутніх практиків».

Максимально концентруючись на вже наявних розробках та продуктах Національної школи суддів України та Української Гельсінської спілки з прав людини за тематикою МГП, в рамках спільного проекту було підготовлено групу тренерів, з числа суддів та адвокатів. В результаті спільна команда експертів та підготовлених тренерів розробили дві програми тренінгів, які наведені в цьому посібнику.

Посібник містить два розділи: методичні поради для тренера та розробки тренінгів. Розуміючи, що тренерська діяльність не є основною сферою занять суддів та адвокатів, команда розробників включила в посібник базові питання щодо освіти дорослих. У *першому розділі* посібника окреслено ключові вимоги та характерні риси тренінгу, як освітнього інструменту; зазначено його складові й особливості; надано рекомендації щодо дизайну та адаптації освітніх продуктів під проблеми чи запити аудиторії; зазначено базові освітні інструменти, що можуть буди корисними як досвідченому тренеру, так і початківцю.

Другий розділ складається з програми двох одноденних тренінгів та відповідних додатків, які максимально наближені до запиту суддів та адвокатів, які працюють зі справами, пов'язаними з наслідками міжнародного збройного конфлікту в Україні. Вони присвячені двом важливим аспектами застосування міжнародного гуманітарного права у національному судовому процесі:

1. Міжнародний збройний конфлікт на території України: окупація Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Особливості кваліфікації за нормами МГП;
2. Порушення законів та звичаїв війни як підстава для кримінальної відповідальності за статтею 438 Кримінального кодексу України.

Обидва тренінги розраховані на правників, що мають отримати базове розуміння підходів до застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці при розгляді справ, пов'язаних з міжнародним збройним конфліктом. Відповідно у структурі тренінгу та методичних матеріалах можуть бути певні тотожні матеріали, адже вони обидва починаються з надання базового розуміння норм МГП та особливостей їх застосування.

Тому, враховуючи зацікавленість тренера в тематиці, професійний інтерес та запит учасників, тренер може обрати одну з двох програм для проведення тренінгу чи поєднати їх, збільшивши пропорційно кількість запланованого часу.

При роботі з групами з високим рівнем мотивації, наявності достатнього часу та залучення відповідних експертів тренінги можуть бути доповнені проведенням відповідних тематичних навчальних судових процесів, спрямованих передусім на юристів з практичним досвідом участі у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі збройним конфліктом, та які мають базові знання та зацікавленість у роботі з міжнародним гуманітарним правом. Для проведення такого додаткового навчального заходу можна використовувати розроблений представниками Української Гельсінської спілки з прав людини та залученими експертами посібник «Муткорт: практичне вивчення міжнародного гуманітарного права. Посібник для судових юристів». Зазначений посібник містить методичні напрацювання щодо проведення навчальних судових процесів з питань застосування міжнародного гуманітарного права та навчальний матеріал, який містить ряд відповідей на практичні питання, що виникають у роботі судових юристів з кейсами, пов'язаними з наслідками тимчасової окупації Кримського півострову.

Окрім того, під час підготовки вам можуть стати у нагоді й інші продукти, розроблені як Українською Гельсінською спілкою з прав людини («Міжнародне гуманітарне право. Посібник»¹ та тематичні інформаційні продукти²), так і наших партнерів – Національної школи судів України.

¹ https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/WEB_01.pdf - додати повну назву посібника

² Основи міжнародного гуманітарного права <https://www.youtube.com/watch?v=e0Ju9bhaVaw>

РОЗДІЛ I | НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

■ ДЛЯ КОГО ЦЕЙ ПОСІБНИК ТА РОЗРОБЛЕНІ ОСВІТНІ ПРОДУКТИ?

Посібник розроблено для тренерів, які проводять тренінги суддям, а також адвокатам та іншим правникам, які в ході своєї практичної діяльності працюють з питаннями застосування норм міжнародного гуманітарного права у відповідних судових провадженнях внаслідок міжнародного збройного конфлікту на території України (зокрема, й тимчасової окупації території АРК та м. Севастополь).

Цільова аудиторія	Мотивація учасників та учасниць	Примітка для тренера
Судді - внутрішньо переміщені особи (з окремих тимчасово окупованих частин Донецької чи Луганської областей, з АРК та м. Севастополь)	У них на розгляді можуть як бути, так і не бути справи, пов'язані із конфліктом. Вони особисто зацікавлені в цій тематиці, але водночас вона є для них болючою	Враховуючи особисте ставлення, такі учасники та учасниці можуть гостро сприймати заперечення іншими учасниками факту агресії з боку Російської Федерації. Зазвичай є досить активними в дискусіях. Можуть мати певне уявлення про МГП.
Судді, які мають на розгляді справи, пов'язані з наслідками міжнародного збройного конфлікту	Отримати конкретні рекомендації щодо застосування норм МГП у справах, з якими вони безпосередньо стикаються	Їх запит на інформацію та знання може не відповідати тим, які заявлені у програмі тренінгу. Водночас компетентність цієї категорії групи не є високою, однак і не базовою. Вони знають національне право, однак не знають, як правозастосування змінюється під впливом норм МГП. Можуть пробувати перевести дискусію в поле, яке цікавить їх. Необхідно чітко визначити правила та зміст тренінгу
Судді, у яких в провадженні є справи щодо відшкодування шкоди за майно, пошкоджене внаслідок міжнародного збройного конфлікту на території України	Зацікавлені в отриманні інформації щодо меж застосування норм МГП та їх практичному застосуванні у справах. Мотивація досить висока	Так само, як і попередні, можуть мати запит лише щодо знань, необхідних для розгляду справ, які перебувають у них на розгляді
Судді, у провадженні яких немає справ щодо наслідків міжнародного збройного конфлікту	Отримання сертифікату, цікаве неформальне спілкування з колегами. Але можуть бути і винятки – судді, які мають загальне зацікавлення даною тематикою для професійного або особистого розвитку	Рівень мотивації та знань щодо МГП досить низький. Можуть ставити провокативні питання, намагатися відвести дискусію в бік гіпотетичних, політичних аспектів чи, навпаки, надто конкретних справ

ЩО ТАКЕ ТРЕНІНГ ТА ЧОМУ САМЕ ТАКА ФОРМА НАВЧАННЯ?

Тренінг асоціюється з активними формами навчання: рольовими іграми, ситуаційними завданнями, симуляціями, груповими обговореннями, тобто формами навчання, які вимагають активної взаємодії учасників та учасниць між собою і з тренером.

Основа концепції інтерактивного підходу в навчанні – акцент на запитах учасників: тренінг насамперед має допомогти їм у вирішенні їх практичних завдань, з якими вони стикаються у повсякденній роботі, стати рішенням завдань чи викликів, з якими зіштовхуються учасники у своїй професійній діяльності. **Тренінг завжди орієнтований на учасників, а не на тренера.** Це означає, що тренер зосереджений на тому, чого хочуть навчитися учасники, які навички вони бажають розвинути, а не на тому, чого сам тренер хоче або може навчити. Такий підхід вимагає від тренера постійної уваги до учасників, їх потреб, постійної рефлексії, спрямованої на те, щоб побачити те, що відбувається, саме очима учасників.

Важливо відзначити ще одну принципово важливу, сутнісну характеристику інтерактивного підходу в навчанні: залучення учасників тренінгу як партнерів у процеси пошуку рішення його завдань. Учасники не можуть залишатися пасивним спостерігачами, яким тренер повинен надати «усе готове». Інтерактивний тренінг організований так, щоб кожен учасник формулював свої власні запити та цілі, знаходив можливість максимально ефективно вирішувати їх за допомогою ресурсів, що надаються тренером та групою.

Україн популярним ще з радянської школи є бачення тренерами учасників як порожніх горщиків, які потребують лише наповнення викладачем (вчителем/тренером) – що саме він/вона заповнює ці пустоти необхідними знаннями, навичками, уявленнями, компетенціями і т. д. На жаль, при такому підході, незалежно від використовуваних методів, кількості і якості зворотного зв'язку, високим є ризик того, що учасники стануть пасивними споживачами, які можуть лише чекати на «перелік правильних відповідей» від викладача (тренера). За відсутності мотивації учасників до навчання, розвитку і вирішення завдань, ризик імітації роботи зростає в геометричній прогресії. Тренер повинен чітко це усвідомлювати, як і те, що іноді причиною такої ситуації може бути власне він сам – учасники можуть опинитися в такій ситуації через тренера, що діє, часто не усвідомлюючи цього, а просто слідує своїм стереотипам.

Відповідно тренінг – це насамперед форма інтерактивного навчання, яка спрямована на розвиток тих цінностей, установок, мотивацій та компетенцій, які дозволяють учасникам ефективно вирішувати завдання, важливі для їх особистого розвитку або організації/установи, яку вони представляють, ця

форма ґрунтується на проактивній ролі у формуванні та реалізації освітнього запиту та цілей.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАВДАНЬ ТРЕНІНГУ

По-перше, тренінг – інструмент вирішення завдань організації-замовника або самих учасників. У першому випадку його учасники – насамперед працівники певної структури (організації, установи), і перед ними стоять певні завдання, заради яких був замовлений тренінг. У другому випадку вже самі учасники, які прийшли на тренінг, виступають замовниками даного навчання. В обох випадках для тренера найважливіші відповіді на такі питання:

- Наскільки добре учасники як представники організації/установи, їх цільова аудиторія розуміють завдання, що стоять перед ними? Якщо розуміння недостатньо чітке, то як його сформулювати?
- Наскільки учасники мотивовані до вирішення завдань і за рахунок чого можна підвищити їх мотивацію?
- Чи розглядають учасники тренінг як інструмент вирішення цих завдань?
- Чи ставлять учасники особисті цілі на тренінг у межах вирішення нагальних завдань або їхніх насущних завдань?
- Чи дозволяють зміст і методи тренінгу вирішити певні завдання?

По-друге, тренінг забезпечує можливість професійного зростання учасників. І дійсно, чи можна говорити про ефективність тренінгу як інструменту вирішення завдань, якщо його учасники не орієнтовані на власний професійний розвиток? В цьому випадку тренер сприймає учасників як професіоналів, які стикаються з певними завданнями, ситуаціями, проблемами і питаннями і спільно з якими відбувається максимально ефективний пошук рішення. Тоді для нього істотними будуть такі питання:

- Чи ставлять учасники для себе цілі щодо власного професійного зростання, чи бачать вони напрямки свого розвитку як професіоналів? Якщо ні, то як організувати ефективні дії з формулювання власного запиту під час тренінгу?
- Чи розглядають учасники тренінг як можливість вирішити завдання особистого професійного зростання і розвитку?
- Чи дозволяють зміст і методи тренінгу вирішити актуальні завдання професійного розвитку учасників?

По-третє, тренінг – робочий груповий процес, що максимально враховує весь спектр потреб учасників. Таке розуміння також важливе для побудови цілісного ефективного процесу тренінгу: учасники – особи зі своїми цілями і потребами, емоціями, переживаннями і якість. Тренінг завжди фокусується не на одному і навіть не на двох-трьох, а саме на групі учасників. Відповідно навчання буде ефективніше, якщо група працює ефективно, конструктивно вибудовуючи взаємодію та розподіляючи завдання. У цьому контексті для тренера важливі такі питання:

- Наскільки стиль тренера і сама структура тренінгу враховують весь спектр можливих потреб учасників, починаючи з базових (наприклад, зручні стільці і свіже повітря у приміщенні) і закінчуючи потребами в повазі, прийнятті, самореалізації?

- Наскільки тренер вміє вибудувати адекватну роботу з різними типами учасників, зокрема з конфліктними або з агресивними формами демонстраційної поведінки деяких учасників?
- Наскільки стиль і програма тренінгу враховують закономірності групової динаміки і дозволяють налагодити ефективну групову роботу?

Ефективність тренінгу багато в чому залежить від того, наскільки тренер здатний утримувати баланс між орієнтацією на вирішення завдань замовника, особистісне зростання і розвиток учасників, формування комфортної атмосфери і чіткого робочого процесу.

АУДИТОРІЯ ТРЕНІНГУ, АБО ЩО ТРЕНЕРУ ВАЖЛИВО ЗНАТИ ПРО УЧАСНИКІВ

При роботі з дорослою аудиторією необхідно враховувати особливості навчання дорослих. В іншому випадку знизяться їх мотивація, ступінь залученості в тренінг і в кінцевому підсумку ефективність засвоєння матеріалу.

Насамперед у дорослих порівняно з дітьми чи молоддю істотно більше досвіду. Вони мають власні розгорнуті уявлення про світ, діяльність в цілому і про предмет/тему тренінгу зокрема. Вони здебільшого оцінюють отриману інформацію на основі свого досвіду і уявлень. Тому тренер має бути готовий зіткнутися з різними думками, різноманітним досвідом учасників і не ігнорувати його. Навпаки, він/вона, маючи власні уявлення, має побудувати змістовну комунікацію, де кожен з учасників на основі співвіднесення свого досвіду з отриманим на тренінгу зможе здійснити наступний крок в професійному розвитку, збагативши власні уявлення, навички, оволодівши новими техніками і технологіями.

Дорослі не тільки мають більше досвіду, але й орієнтовані в навчанні, перш за все, на вирішення актуальних проблем, пошук ефективних способів дії в практичних ситуаціях, з якими вони стикаються у своєму житті і діяльності. Досвід стає ключовим ресурсом у процесі навчання дорослих, а його аналіз – центральним елементом усіх тренінгових методів. Тому дорослим для ефективного навчання необхідна довіра до тренера як професіонала, що здатний допомогти їм знайти ефективні способи дії в практичних ситуаціях.

Окрім того, тренінг передбачає зміну організаційної поведінки учасників, їх способів дій у професійній діяльності. Досягти цього можна лише за допомогою зміни уявлень і схем дії.

Вибудовуючи процес змістовної комунікації, тренер має пам'ятати, що доросла людина, як правило, чинить опір змінам, часто навіть тим, які вигідні для неї. Навчання для дорослої людини – це вихід із зони комфорту, завжди певний виклик. Відомий феномен захисту сприйняття: схильність людини захищати себе від ідей, об'єктів, ситуацій, які несуть загрозу його/її уявленням. Коли люди бачать, чують або переживають те, що не збігається з їхніми поглядами або цінностями, вони відчувають дисонанс. Оскільки тренінг завжди спрямований на зміну поведінки і, відповідно, уявлень, на основі яких діють учасники, останні з великою ймовірністю будуть відчувати такий дисонанс. Ба більше, при засвоєнні нових технік і технологій та їх практикуванні знижується продуктивність, а на перших етапах і ефективність; виникає відчуття некомпетентності. Тому дорослі краще навчаються в групі, в якій панує атмосфера співпраці, що

сприяє безпечним для самооцінки особистості експериментам і пошукам найбільш ефективних схем та технологій роботи. Якщо атмосфера небезпечна, зростає число бар'єрів, що перешкоджають включенню в процес.

Дорослі приходять вчитися усвідомлено, у них є чіткі цілі (часто розгорнуті і організовані ієрархічно). Відповідно, їм важливо, щоб навчання було пов'язане з їх особистими цілями. Навіть якщо на самому початку тренінгу з'ясується, що учасники не розуміють його доцільності (наприклад, вважають, що їм не потрібно розвивати свої компетенції, і були послані на тренінг керівництвом без урахування їхньої думки), тренеру необхідно знайти спосіб зв'язати мети тренінгу та особисті цілі учасників.

КАНАЛИ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ

Як відомо, люди отримують інформацію, переважно використовуючи той чи інший канал сприйняття. Що стосується тренінгу, існує три основних канали: аудіальний (слуховий), візуальний (зоровий) і кінестетичний (через безпосередні відчуття в ході взаємодії з зовнішнім середовищем). Вважається, що у переважної більшості людей візуальний канал домінує. Однак у групі неодмінно будуть учасники та учасниці, у яких домінують й інші канали.

Чи завжди ми враховуємо це під час тренінгу? Наприклад, на міні-лекціях, як правило, тренери використовують візуальні матеріали. Але коли ми даємо інструкції до вправи, чи завжди вдаємося до візуалізації? Як зробити навчання комфортним для сприйняття через усі канали?

Важливість використання методів навчання, що дають учасникам можливість самостійного його аналізу та обговорення, підкреслюється результатами досліджень засвоєння інформації. Згідно з ними в довгостроковій пам'яті більшості людей залишається:

- 10 % прочитаного;
- 20 % почутого;
- 30 % побаченого;
- 50 % почутого і побаченого;
- 70 % обговореного;
- 90 % матеріалу, опрацьованого у вправах, що вимагають дій самого учасника.

Таким чином, найбільшим є коефіцієнт корисної дії, коли у ході тренінгу учасники опрацьовують матеріал через його практичне застосування, шляхом виконання різноманітних вправ.

МОДЕЛЬ РІВНІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Також при розробці та реалізації тренінгів важливо розуміти і різницю в рівнях знань, які можуть бути в учасників. У цьому посібнику наведена класична чотирьохступенева модель рівнів компетентності.

Усвідомлення того на якому з рівнів знаходиться той чи інший учасник має практичний сенс, оскільки в залежності від цього потрібно по різному будувати процес навчання учасників. Розглянемо більш докладно ці рівні.

Компетентність	Усвідомлена	Неусвідомлена
Відсутня	людина розуміє свою некомпетентність в тому чи іншому питанні, оскільки поки не має необхідних знань, навичок, технологій. У нього/неї вже є питання, але поки немає відповідей на них. Завдання тренера на даному етапі – перевести усвідомлення некомпетентності в чітко поставлені завдання з саморозвитку і створити всі необхідні умови для засвоєння потрібних знань, навичок і технологій.	людина не тільки некомпетентна в тому чи іншому питанні, але навіть не вважає його важливим і потрібним для себе. В цьому випадку першочергове завдання тренера – показати учаснику необхідність нарощування компетентності, мотивувати його/її до розвитку в даному напрямку.
Наявна	людина розуміє, як потрібно діяти, і володіє необхідними знаннями. Однак, як правило, навички та техніки не відпрацьовані до автоматизму. Тому, щоб бути ефективним, доводиться постійно контролювати свої дії. Завдання тренера в цьому випадку – створити учасникам умови для більш глибокого засвоєння технологій і навичок. Це можна зробити за допомогою відпрацювання технік і технологій в різних ситуаціях, які можуть зустрітись в практиці учасників, зокрема проблемних.	підсвідома компетентність: людина діє на автоматично, автоматично виконуючи ті чи інші засвоєні дії. Іноді навички відпрацьовані на досвіді, і людина навіть не може чітко пояснити, що, як і чому вона робить. Завдання тренера в даній ситуації – забезпечити усвідомлення схем і технологій, які використовує учасник. Тоді той глибше зрозуміє природу своїх дій і переконається у своїй ефективності, зможе застосовувати наявні техніки і технології усвідомлено і в більш широкому спектрі ситуацій.

ЕМПІРИЧНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ДЕВІДА КОЛБА І ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАКТИЦІ ТРЕНІНГУ

У емпіричній моделі навчання Девіда Колба виділяються чотири фази. Першу він описав як фазу отримання конкретного досвіду, другу – як осмислення отриманого досвіду. Далі шляхом осмислення людина приходить до абстрактних уявлень і понять у вигляді гіпотез (про нові моделі поведінки, способи вирішення завдань), які перевіряються в ході дій або в комунікації. Після цього стає можливою четверта фаза: напрацювання практики застосування отриманих навичок/знань/уявлень, інтегрування їх в систему понять і розробки власних схем їх застосування.

З моделі Колба можна зробити такі висновки:

- недостатньо просто повідомити інформацію, необхідно організувати процес активного експериментування з нею;
- важливо не тільки забезпечити отримання нових знань і досвіду, а й викликати в учасників інтерес до їх аналізу, формулювання загальних висновків та планування їх застосування і перевірки у своїй діяльності;
- слід мати на увазі, що кожен учасник, виходячи зі свого основного стилю навчання і обробки інформації, вважатиме за краще якусь одну стадію циклу, де він/вона буде відчувати себе найбільш впевнено: деяким комфортніше навчатися, виконуючи завдання, іншим більше подобається обдумування всіляких теорій і моделей. Однак особисті переваги не повинні заважати будувати тренінг таким чином, щоб зацікавити брати участь у проходженні всіх чотирьох стадій циклу.

Згідно з технологічною моделлю інтерактивного навчання, заснованою на емпіричній моделі Девіда Колба, опрацювання кожного змістовного блоку тренінгу повинно містити чотири етапи:

- етап отримання або актуалізація учасниками безпосереднього досвіду по даній темі/навику/технології;

- етап обговорення отриманого досвіду і уявлень учасників у межах даної теми;
- етап узагальнення, структурування, схематизації, співвіднесення досвіду «тут і зараз» з попереднім досвідом в даній сфері, теорією. Формування гіпотези про те, які уявлення і способи дії найбільш ефективні;
- етап проектування учасниками практичного застосування отриманих уявлень і способів дії на практиці.

Всі методи тренінгу так чи інакше укладаються в цю технологічну модель. Кожен охоплює один або кілька етапів технологічного циклу. Наприклад, керовані дискусії дозволяють організувати обговорення досвіду учасників, міні-лекції – узагальнити матеріал, а рольові ігри – пройти всі чотири етапи технологічної моделі тренінгу. Відповідно, в практиці тренінгу дана модель реалізується за рахунок комбінації конкретних методів навчання.

На практиці зазначена модель навчання в повному обсязі застосовується не завжди. Перевірте себе – проаналізуйте програму свого тренінгу:

- чи з кожної з тем, що проробляються на тренінгу, учасники мають можливість попрактикуватися, отримати безпосередній досвід?
- чи достатньо часу для того, щоб всі учасники висловилися і обговорили отриманий досвід, і чи дозволяють це зробити методи, які використані в тренінгу?
- чи здатний тренер у процесі тренінгу адаптувати власні експертні уявлення, заготовлені міні-лекції до ситуації?
- чи відведений спеціальний час для обговорення способів застосування отриманих на тренінгу технологій в реальній практиці, готовності учасників використовувати їх, можливих труднощів і способів їх подолання?

СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ

Загалом, незважаючи на тривалість, цільову групи, цілі, завдання і задіяний методичний інструментарій, ми можемо виокремити три універсальні блоки кожного з тренінгів:

1. Початковий/настановчий блок;
2. Основний блок;
3. Завершальний блок.

Не варто недооцінювати важливість початкового і завершального блоків – без них ефективність основного блоку буде значно нижчою. Помилка тренера може полягати в формальному відношенні до початкового і завершального блоків, нерозумінні їх важливості для успіху тренінгу.

ЗАВДАННЯ, ЯКІ ВИРІШУЮТЬСЯ ТРЕНЕРОМ У МЕЖАХ УСТАНОВЧОГО БЛОКУ:

1. Орієнтація учасників у контексті, змісті і принципах тренінгу.
2. Мотивація до активної участі в тренінгу.
3. Включення учасників у тренінг, формування у них певного емоційного стану (зацікавленість, цікавість і інтрига, енергія і взаєморозуміння, включення, вихід в дію).
4. Запуск процесу формування дієвої групи.
5. Узгодження з учасниками цілей, завдань і регламенту тренінгу.
6. Закладання норм і принципів інтерактивного навчання, ролей тренера і учасників.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК НЕОБХІДНИХ ДІЙ БЛОКУ

Етап	Сенс етапу	Зміст етапу
Привітання учасників, представлення тренера	Формальне відкриття тренінгу. Узгодження мети. Початок побудови контакту з групою	Тема тренінгу. Основна мета тренінгу. Коротке представлення тренера
Знайомство	Формування сприятливої психологічної атмосфери, орієнтування учасників у групі, налагодження взаємодії між ними	Формальне знайомство. Запам'ятовування імен. Ігрове знайомство/вправа на створення атмосфери («ігри-криголами»)
Обговорення очікувань учасників і/або їх запити на тренінг	Аналіз ситуації учасників: запит, зміст, який їх цікавить; рівень компетентності; ступінь мотивації. Мотивація до участі в тренінгу і вирішення завдань, сформульованих замовником. Узгодження завдань учасників і замовника. Формування почуття залученості в прийняття рішень. Закладання норм взаємодії в тренінговій групі	Варіант 1. Презентація програми та її обговорення/узгодження з цілями/очікуваннями учасників, деталізація де під час навчання буде реалізований той або інший запит. Варіант 2. Виявлення очікувань учасників і їх обговорення. Представлення програми. Узгодження програми та очікувань. Варіант 3. Виділення учасниками своїх професійних труднощів – ситуацій, де їм складно діяти і де вони не впевнені у власній ефективності. Формування програми тренінгу у відповідь на ці проблеми. Варіант 4. Формування учасниками індивідуальних завдань тренінгу. Обговорення завдань. Узгодження програми як інструменту вирішення завдань
Ознайомлення з метою, завданням і програмою тренінгу	Ознайомлення учасників з метою, завданнями і програмою тренінгу. Закладання норм взаємодії в групі	Ознайомлення з метою, завданням і програмою тренінгу, а також з'ясування у учасників їх очікувань та цілей прийняття участі у тренінгу. Коригування програми (при необхідності та можливості).

Узгодження регламенту	Створення реалістичних організаційних рамок узгодження регламенту	Узгодження регламенту
Правила роботи	Формування правил спільної роботи на тренінгу	Важливо не тільки ввести правила, але і сформувавши в учасників розуміння важливості та практичної значущості кожного з них для ефективності тренінгу. Зазвичай правила спільної роботи на тренінгу включають: <ul style="list-style-type: none"> • активність учасників: кожен намагається висловити свою думку, задати питання, висловити незгоду; • слухаємо один одного, говоримо по одному; • взаємна повага: обговорюються ідеї, а не люди, критикуєш – пропонуй; • дотримання регламенту; • дотримання правил ігор у межах тренінгу; • правила використання мобільних телефонів (вимкнені, переведені в беззвучний режим і т. д.)

Таким чином, під час установчого блоку учасники і тренер знайомляться, озвучують очікування та узгоджують їх, проговорюють «правила гри» та налаштовуються на конструктивну подальшу роботу. Установчий блок – невід’ємний елемент будь-якого тренінгу, навіть якщо тренінг триває всього 2-3 години. Залежно від тривалості тренінгу і ситуації учасників (ступеня знайомства, мотивації, сформованості завдань) цей блок може бути різної тривалості, але в середньому він займає 10 % від загального часу тренінгу.

ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ ОСНОВНОГО БЛОКУ ТРЕНІНГУ

Загальні завдання основного блоку:

1. Реалізація змістовних завдань тренінгу: розвиток уявлень, знань, умінь, формування навичок, передача технологій і т. д.
2. Формування (підтримка) мотивації учасників до розвитку і вирішення поставлених завдань.
3. Формування ефективної робочої атмосфери і налагодження ефективної внутрішньогрупової роботи учасників.

Основний блок включає послідовність тем, що проробляються на тренінгу, по можливості за схемою інтерактивного навчання, яку ми вже розглянули. Зокрема:

- створення практичних (зокрема ігрових) ситуацій, що дозволяють учасникам отримати досвід «тут і зараз»;
- аналіз та обговорення отриманого досвіду;

- узагальнення і висновки;
- обговорення способів застосування отриманих знань і навичок у практиці учасників.

При створенні послідовності тем, що проробляються у межах тренінгу, важливо врахувати наступні моменти:

- орієнтацію на завдання тренінгу: це означає, що зміст тренінгу ув’язується із завданнями;
- дотримання логічної послідовності тем: кожна пов’язана з попередньою і наступною, і учасникам очевидний цей логічний зв’язок;
- всі ключові теми опрацьовуються за схемою інтерактивного навчання, що складається з чотирьох кроків (етапів). Якщо на це не вистачає часу, слід задуматися про зменшення обсягу матеріалу, розглянутого на тренінгу, для забезпечення якісного опрацьовування.

У наступних розділах посібника буде детально представлено бачення розробників курсу щодо роботи з тематикою міжнародного гуманітарного права під час тренінгів для суддів.

ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ ЗАВЕРШАЛЬНОГО БЛОКУ ТРЕНІНГУ

За своїм завданням завершальний блок багато в чому перегукується з початковим/настановчим. Але якщо в межах установчого блоку процеси запускаються, то в завершальному блоці – закриваються.

Тренеру вкрай бажано:

- немов би «поставити крапку» в змісті і вирішенні завдань тренінгу, забезпечивши підбиття підсумків і формулювання висновків про те, що саме учасники змінять у своїй діяльності;
- мотивувати учасників до подальшого практичного застосування отриманих під час тренінгу уявлень, навичок, технік і технологій;
- на позитивних емоціях завершити роботу.

Структура завершального блоку зазвичай включає наступні етапи:

Етап	Сенс етапу	Зміст етапу
Відповіді на запитання учасників	Зняття можливих протиріч і нерозуміння. Формування у учасників відчуття завершеності тренінгу	Відповіді на запитання учасників або питання, які були задані ними раніше і залишилися не розкритими в ході тренінгу
Узагальнення матеріалу тренінгу	Структурування матеріалу, формування у учасників системних і розгорнутих уявлень про зміст тренінгу. Демонстрація учасникам змістовних підсумків тренінгу. Формування у учасників відчуття завершеності тренінгу	Узагальнення матеріалу може бути здійснено декількома способами, наприклад: <ul style="list-style-type: none"> • міні-лекція тренера, в якій він/вона узагальнює зміст тренінгу і відповідає на питання; • мозковий штурм і відкрита дискусія, коли учасники узагальнюють зміст тренінгу, відповідаючи на одне або кілька питань (на зразок «що для вас було практично значущим на тренінгу?», «що корисного ви дізналися під час тренінгу?» і т. п.). • Потім узагальнює думки групи і додає свій варіант резюме, якщо вважає за потрібне; • робота в малих групах, кожна з яких узагальнює зміст тренінгу і робить міні-повідомлення. За підсумками обговорення тренер проводить міні-лекцію зі своїм варіантом резюме; • узагальнення матеріалу тренінгу в формі завершальної гри, в якій учасники повинні продемонструвати отримані навички і переконатися, що у них успішно виходить їх застосовувати
Опрацювання практичного застосування отриманих змін та результатів	Мотивація учасників до застосування отриманих знань, умінь, навичок і технологій. Забезпечення усвідомлення учасниками конкретних форм і способів застосування нових уявлень і технологій, отриманих у процесі тренінгу	Прикладами технік опрацювання практичного застосування результатів тренінгу можуть бути наступні: <ul style="list-style-type: none"> • загальне обговорення, під час якого кожен висловлюється про те, що він змінить у своїй діяльності за підсумками тренінгу; • техніка «валіза, яку я несу з тренінгу». Учасники на окремих аркушах записують підсумки, виділяючи те, що вони для себе взяли з тренінгу. Потім за бажанням кілька учасників зачитують свої записи; • техніка «лист самому собі»: учасники записують відповіді на питання на зразок «що я зміню в своїй діяльності за підсумками тренінгу». Потім листи запечатуються в заздалегідь заготовлені тренером конверти, кожен учасник пише свою поштову адресу на конверті зі своїм листом, і тренер потім відправляє листи поштою

Обговорення найближчих дій	Формування пакету домовленостей про зобов'язання після тренінгу	Наприклад, зобов'язання тренера надіслати ті чи інші матеріали учасникам і т. д.
Зворотній зв'язок	Отримання оцінки та інформації від учасників про хід та результати тренінгу для роботи над його/її розвитком і вдосконаленням	Обговорення підсумків тренінгу або тренінгової сесії
Заповнення оціночних анкет	Отримання оцінки та інформації від учасників про хід та результати тренінгу для роботи над його розвитком і вдосконаленням. Формальна оцінка тренінгу учасниками	Оціночні анкети рекомендується заповнювати після завершення тренінгу. Це обумовлено тим, що різним учасникам на це потрібен різний час. Так що краще провести цю процедуру після закінчення тренінгу, щоб вони не чекали один одного
Закриття тренінгу	Емоційне завершення тренінгу і роботи групи (групової динаміки). Закриття тренінгу може включати роздачу сертифікатів і гру на згуртування. Якщо групова динаміка була позитивною, оптимальні гри на позитивний зворотний зв'язок	Є досить широкий перелік вправ даного типу, які легко знайти у професійній літературі або інтернеті
Спілкування з учасниками по завершенню тренінгу	Формування у учасників відчуття завершеності тренінгу. Емоційне завершення тренінгу і роботи групи	Деякі учасники хочуть поговорити з тренером після тренінгу: у когось могли залишитися питання, хтось хоче отримати індивідуальний зворотний зв'язок. Тренер повинен виділити небагато часу на спілкування з зацікавленими учасниками. Найзручніше організувати каву-брейк після закінчення тренінгу

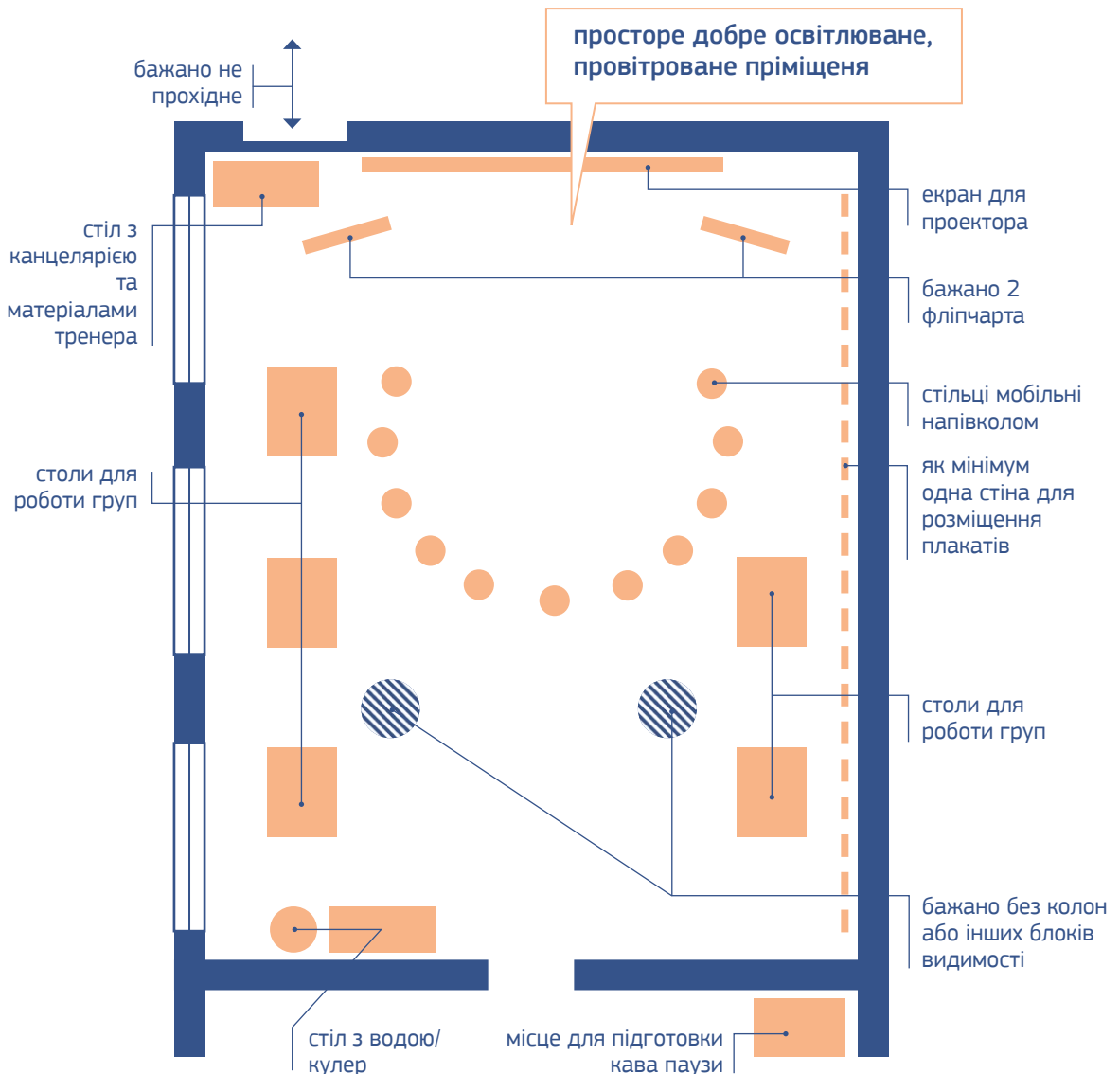
Таким чином, для ефективного управління процесом проведення тренінгу тренеру необхідно пам'ятати про:

1. Процес мотивації учасників: їх активне включення в процес тренінгу, готовність і бажання змінювати, розвивати, удосконалити себе.
2. Процеси групової динаміки. Тренінг – завжди взаємодія в групі, а не навчання однієї людини. Якщо взаємодія неефективна, постраждають атмосфера і в підсумку реалізація цілей і завдань тренінгу.
3. Оскільки головна мета тренінгу – зміна поведінки учасників, важливо організувати процеси проблематизації і рефлексії, щоб кожен учасник зрозумів, що він/вона може робити ефективніше, і опанував/ла нові способи дії.
4. Мотивація учасників, управління груповою динамікою, і тим більше організація проблематизації і рефлексії учасників неможливі без побудови процесу комунікації як між учасниками, так і між ними і тренером. Тому тренер повинен розуміти усі вищезгадані процеси і володіти відповідними техніками.

Вимоги до приміщення та його оснащення

У попередньому розділі ми доволі детально пройшлись по питанням мотивації та включення учасників. Однак навіть супергрупа та фаховий тренер можуть не впоратися, якщо потрапляють у неадекватні для проведення тренінгу умови. Саме тому ми підготували короткий перелік пунктів, яким має відповідати приміщення, достатнє для комфортного проведення тренінгу.

1. Простора, світла та провітрювана зала з вікнами, де є можливість вільно працювати групі з 25 осіб.
2. Мобільні стільці, що розміщені півколом навколо фліпчарту.
3. Проектор та ноутбук, клікер та колонки.
4. Місце для проведення кава-паузи, бажано у проході/міні-залі поряд.
5. Поряд має знаходитись вбиральня.
6. У приміщенні має бути 3-4 мобільні столи для роботи в міні-групах, вони мають бути розміщені у кінці залу. Також має бути стіл для тренерів та необхідних матеріалів.
7. На стінах зали має бути можливість розміщувати плакати фліпчартів на малярний/паперовий скотч.
8. Місце проведення має бути зручним щодо логістики для учасників (центр міста, впізнавана будівля, зручна транспортна розв'язка тощо).

РОЗДІЛ II

ПРОГРАМА
ОДНОДЕННИХ
ТРЕНІНГІВЗ ТЕМАТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО
ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ СУДОВІЙ
ПРАКТИЦІ У СПРАВАХ ЩОДО
НАСЛІДКІВ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ
ТЕРИТОРІЇ АРК ТА м. СЕВАСТОПОЛЬ

Загальна мета: підвищити обізнаність суддів у застосуванні норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у справах, пов'язаних з наслідками збройного конфлікту на території України.

ЗАВДАННЯ ТРЕНІНГУ:

- опанувати ключову термінологію (поняття «збройний конфлікт», «міжнародний злочин», «воєнний злочин» та інші) та особливості застосування норм МГП в національній судовій практиці;
- навчитись орієнтуватись у джерелах МГП та співвідносити загальнокримінальні злочини з міжнародними злочинами;
- зрозуміти особливості застосування стандартів справедливого судочинства та процесуальних вимог МГП та МППЛ;
- отримати практичні навички застосування положень та норм кримінального та кримінально-процесуального кодексів України у справах, пов'язаних з міжнародними злочинами на території України у контексті окупації Російською Федерацією Криму;
- сприяти розвитку національної судової практики розгляду даних справ відповідно до ключових процесуальних міжнародних норм та стандартів;
- розуміти важливість поширення знань про застосування норм МГП серед суддів.

Враховуючи специфіку розроблених навчальних та освітніх матеріалів для суддів із застосування норм МГП та результати апробації, розробники пропонують два навчальні курси (у формі тренінгу) та відповідно – дві програми.

Перший тренінг має назву «Міжнародний збройний конфлікт на території України: окупація Криму. Особливості кваліфікації за нормами МГП». Другий сфокусовано на «Порушенні законів та звичаїв війни як підставі для кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України». Відповідно у даному посібнику, окрім загальної мети та завдань, будуть навчальні цілі та специфіка для кожного з тренінгів окремо.

<p>Міжнародний збройний конфлікт на території України: окупація Криму. Особливості кваліфікації за нормами МГП</p>	<p>Порушення законів та звичаїв війни як підстава для кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України</p>
<p>Мета</p>	
<p>Підвищити обізнаність суддів у застосуванні норм МГП в контексті окупації Російською Федерацією території Кримського півострову.</p>	<p>Підвищити обізнаність суддів у застосуванні норм МГП та МППЛ у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом на території України.</p>
<p>У результаті учасники знатимуть:</p>	
<p>основні поняття МГП («збройний конфлікт», ...) види збройних конфліктів (міжнародний та неміжнародний) ключові принципи МГП основні джерела МГП (договірні і звичаєві норми)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • характерні риси збройних конфліктів (міжнародного та неміжнародного) та підходи до кваліфікації подій; • критерії та підстави визначення моменту початку окупації та її правовий режим, • правове регулювання режиму окупації, деякі обов'язки держави-окупанта; • відмінності між «окупацією» та «анексією» та особливості застосування цих термінів; • ключові міжнародні та національні акти, що підтверджують наявність держави-окупанта в Криму; • основні акти та системи пошуку інформації щодо воєнних злочинів. 	<ul style="list-style-type: none"> • ключові факти з історії розвитку і становлення МГП; • поняття комбатантів та цивільного населення, основні положення щодо їхнього статусу і прав; • ключові міжнародні та національні акти, що підтверджують наявність держави-окупанта в Криму; • особливості застосування бланкетних норм ст. 438 КК України, до яких джерел звертатись для кваліфікації об'єктивної сторони цього складу злочину; • відмінності між військовими і воєнними злочинами, джерела систематизованого переліку воєнних злочинів.
<p>У результаті учасники вмітимуть:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • застосовувати норми МГП при розгляді справ, пов'язаних зі збройним конфліктом (міжнародним чи неміжнародним) • обґрунтовувати судові рішення з посиланням на норми МГП 	
<ul style="list-style-type: none"> • орієнтуватися в положеннях Женевських та Гаазьких конвенцій, які регулюють питання окупації; • оцінювати дії РФ з погляду порушень норм МГП; • аргументувати в судових рішеннях наявність збройного конфлікту (окупації) на Кримському півострові; • визначати характерні риси та прояви окупації, які є важливими при розгляді цивільних та кримінальних справ; • розуміти, які події визначають момент початку окупації та її завершення; • розуміють, як належним чином застосовувати норми національного права при розгляді справ, пов'язаних з процесом та наслідками окупації Криму. 	<ul style="list-style-type: none"> • визначати статус особи (комбатант, цивільне населення...); • застосовувати зазначені у бланкетній диспозиції ст. 438 ККУ закони та звичаї війни; • розрізняти воєнні злочини як серйозні порушення Женевських конвенцій (ЖК) і інші порушення ЖК, які охоплюються диспозицією ст. 438 ККУ, однак не є воєнними злочинами; • ідентифікувати елементи воєнних злочинів (контекстуальні елементи; об'єктивна сторона злочину; суб'єктивна сторона злочину і види співучасті); • кваліфікувати воєнні злочини та визначати конкретні зобов'язання держави-окупанта.
<p>Учасники сформують спільне:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлення важливості та необхідності застосування норм МГП у національній судовій практиці; • розуміння та підхід щодо класифікації конфлікту на території України; • розуміння важливості та ролі МГП в історії людства, необхідності поширення знань про МГП; • усвідомлення необхідності дотримання стандартів справедливого судочинства та процесуальних стандартів. 	

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ

«МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ОКУПАЦІЯ АРК ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА НОРМАМИ МГП»

ЗАПРОПОНОВАНИЙ РОЗКЛАД ТРЕНІНГУ

Назва та час сесії

09.30-11.40	Знайомство, правила роботи та очікування учасників Історія зародження та розвитку МГП. Джерела МГП Термінологія МГП. Основні принципи МГП
11.40-12.10	Перерва на каву
12.10-13.30	Застосування МГП за колом осіб. Територіальний та часовий принципи застосування норм МГП
12.10-12.30	застосування норм МГП за колом осіб
12.30-12.50	поширення норм МГП на певну територію
12.50-13.10	дія норм МГП у часі
13.10-13.30	практичне завдання (завдання для груп та групове обговорення)
13.00-14.00	Обід
14.00-14.20	Презентація практичного завдання
14.20-15.20	Кваліфікація збройного конфлікту на території України
14.30-14.40	поняття збройного конфлікту в МГП
14.40-15.10	види збройних конфліктів в МГП
15.10-15.20	правові наслідки щодо застосування різних норм МГП залежно від виду збройного конфлікту
15.20-15.45	розгляд практичної справи
15.45-16.00	кваліфікація збройного конфлікту на території України
16.00-16.30	Перерва на каву
16:30-17:30	Режим окупації та обов'язки держави-окупанта
16.30-16.45	критерії окупації, початок та завершення окупації (15 хв)
16.45-17.00	критерії здійснення ефективного контролю (15 хв)
17.00-17.15	основні обов'язки держави-окупанта (15 хв)
17.15-17.30	можливість застосування міжнародного права прав людини (МППЛ) під час окупації, зв'язок з МГП (15 хв)
17:30-18:00	Завершальна частина. Підбиття підсумків

СЕСІЯ 1. | ВСТУПНА (130 хв)

ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА

Час на проведення: 30 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- знайомство учасників та презентація тренерів
- введення в цілі та завдання тренінгу, ознайомлення з програмою та очікуваннями учасників
- загальні правила роботи,

Матеріали та обладнання

Для тренерів:

- технічні засоби: проектор, підключений до комп'ютера; екран для проектора; колонки; ноутбук; фліпчарт, маркери, стікери;
- програмне забезпечення, необхідне для демонстрацій презентацій PowerPoint;
- роздруковані кейси та інші роздаткові матеріали, які планується використати під час роботи;
- оціночні анкети;
- матеріали для руханок і щось для підсумкового обговорення (символічний предмет, який можна передавати учаснику-промовцю під час підбиття підсумків).

Для учасників/учасниць: роздаткові матеріали (блокнот та ручка, тощо).

Спільні: фліпчарт з листами паперу, маркери, стікери.

Учасники мають бути розміщені півколом, не за столами. За необхідності в аудиторії розміщено 2-3 столи для роботи в міні-групах.

Презентація до першого тренінгу

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Презентація тренерів та їх досвіду роботи з даною темою. Важливо розповісти не тільки про ваш професійний досвід у цій сфері, а й, можливо, про особисту зацікавленість цією темою. Необхідно звернутися до актуальності вказаної тематики та зазначити особливості висвітлення у засобах масової інформації, «хайповість» цієї теми. Зазначити про необхідність додаткових знань, які не надаються у формальних та післядипломних закладах освіти для суддів у достатній кількості годин та якості матеріалів.
- 2 Знайомство учасників один з одним, актуалізація мотивації. Запропонований формат, щоб кожен назвав/ла ім'я та посаду, зацікавленість в темі тренінгу, а також оголосив/ла питання, на яке хоче отримати відповідь під час цього тренінгу. Це питання кожен записує на окремому стікері, який прикріплює до фліпчарту. На цьому етапі тренеру треба уважно стежити за часом, відразу попросивши на формулювання питань витратити не більше 2-3 хв, на презентацію себе не більше 1 хв. (Слайд 3, Презентація 1)
- 3 Співставлення очікувань та запланованої програми. Після етапу знайомства тренер (ко-тренер) збирає усі очікування та розміщує їх на окремому фліпчарті. Попередньо між тренерами слід розподілити ролі: хто опрацюватиме очікування, у той час як інший продовжить роботу з аудиторією, деталізує програму та розповість, у якій частині програми тренінг може задовольнити запити учасників. Якщо чітко зрозуміло, що озвучене питання не відповідає тематиці та наповненню тренінгу, ліпше про це відразу сказати. Якщо тренеру вистачає фахових знань дати відповідь на дуже конкретне індивідуальне питання, то можна це зробити на перерві, попередньо оголосивши про це.
- 4 Визначення правил роботи під час тренінгу. Важливо написати їх відразу на фліпчарті і проговорити з учасникам. Тренеру варто наголосити на важливості правил: пояснити, що це потрібно для максимально ефективного використання часу, який на тренінгу дуже обмежений.

Рекомендовані правила: Правило піднятої руки / Говоримо по одному / Лаконічно та по суті / Телефони на віброрежим / Вчасно повертаємось з перерви / Максимально бути включеним у процес.

- 5 Облаштування простору для додаткових питань по ходу тренінгу («парковки»). Тренер має заздалегідь підготувати плакат зі знаком парковки, розмістити його в зручному доступі як для учасників, так і для тренерів.

Інструкції для парковки наступні. Парковка використовується, коли під час обговорення однієї теми виникає цікаве і неоднозначне питання чи інша важлива для тренінгу тема. Щоб не розривати роботу, тренери будуть, за погодженням з групою, виносити це на парковку, аби пізніше, по завершенні блоку чи в кінці останньої сесії, обговорити ці питання. Також можна запропонувати їм на стікерах по бажанню записати питання, які цікавлять їх. На перерві вони можуть написати і розмістити їх на парковці, щоб в кінці роботи ви попрацювали з ними.

- 6 Дайте відповідь на організаційні питання, таймінг, та, якщо аудиторія незнайома для учасників, місця, які можуть їм стати у пригоді – вбиральні, місця для паління, місце кава-паузи тощо.

- 7 Наостанок не забудьте наголосити, що це простір для навчання і він є вільним від помилок. Що ви тут для того, щоб допомогти їм та проговорити проблеми, які виникають у застосуванні МГП, унеможливити їх від помилок та проблем у майбутньому.

Для визначення ефекту від проведеного тренінгу тренер також може підготувати два екземпляри тесту з простими питаннями. Один з яких має бути пройдений перед початком тренінгу, а другий – на його завершенні. Ці екземпляри тестів мають містити однорідні питання, але не повторюватися (наприклад, визначити, кого захищає МГП, зазначити, коли починається окупація, чи є окупація збройним конфліктом, які ситуації не є збройним конфліктом тощо). Рекомендований зразок розміщено у розділі Додатки (Додаток 1.1).

ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МГП. ДЖЕРЕЛА МГП

Час на проведення: 40 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- історія воєн людства
- формулювання правил ведення війни та захисту мирного населення. Декларація Мартенса
- сучасні конфлікти на мапі світу
- «право Гааги» та «право Женеви», їх зміст

Матеріали та обладнання

Без змін

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Ознайомлення з історичними аспектами для кращого розуміння сутності МГП, мети його створення, еволюції, а також можливості зроби прогнози, у якому напрямку воно буде розвиватись далі.

Тренер демонструє відео яке актуалізує тему, та організовує обговорення, дискусію між учасниками. Для цього їм задається питання – що спонукало людство вигадувати правила МГП? Достатньо буде 2-3 відповідей від учасників тренінгу. (<https://www.youtube.com/watch?v=sXfgswioDa0> – *Норми Міжнародного гуманітарного права.*) (Слайд 4, Презентація 1)

- 2 Інтерактивна міні-лекція з неформальним спілкуванням та запитаннями від учасників. Тренер демонструє учасникам слайди, де розкриваються теми:

- війни в історії людства. У цій частині тренер демонструє основні етапи війн і історії, пов'язуючи їх з етапами становлення МГП. Наводить статистику війн, загиблих в них людей. Приводить актуальні дані по війнам, які тривають зараз. (Слайд 5, Презентація 1)
- створення правил ведення воєнних дій. Тут тренер не показує одразу слайди, а спочатку питає, які правила ведення війн учасники знають (з книг, фільмів, ЗМІ і т. д.). Збирає 5-7 відповідей і демонструє слайд. (Слайд 6, Презентація 1)
- ідеї захисту мирного населення під час війни. Під час демонстрації цього слайду, тренер робить акцент, що захист мирного населення під час ведення війни – це одна з головних цінностей МГП і відображення принципу гуманності. Також тут робиться

- місточок з наступними сесіями, які більш детально проаналізують принципи МГП. (Слайд 6, Презентація 1)
- 3** Робота з класифікацією джерел МГП через приклади. Формат роботи – демонстрація слайдів презентації та коротке обговорення питань, якщо вони виникають в учасників. Тренер розкриває особливості впливу цих джерел, виокремлює основні. Особливу увагу приділяє:
- Женевським конвенціям;
  - декларації Мартенса;
  - додатковим протоколам до Женевських конвенцій.

- 4** Визначення основних суб'єктів в галузі МГП. Формат роботи – неформальне спілкування та дискусія з учасниками. Тренер задає учасникам питання: які суб'єкти в галузі МГП їм відомі. Збирає до 5-7 відповідей. Далі наступне запитання від тренера: що вони знають про Червоний хрест? Збирає до 5-7 відповідей. Після чого демонструє слайди та розповідає про Міжнародний комітет Червоного хреста та його роль в розвитку МГП. (Слайд 7-10, Презентація 1)

Слайди: 1-10, Презентація 1

ТЕРМІНОЛОГІЯ МГП. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МГП

Час на проведення: 60 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- основні терміни, що використовуються в МГП;
- базові принципи МГП (військової необхідності, гуманності, рівноправності сторін, відсутності взаємності, проведення відмінностей).

Матеріали та обладнання

Без змін

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1** Актуалізація дефініції «галузь права» (сукупність правових норм, що регулюють певну групу суспільних відносин). Може бути у форматі короткого запитання групі або відразу озвучене тренером.
- 2** Визначення МГП. Тренер питає групу, що у визначенні МГП означає слово «гуманітарне». Після отримання декількох відповідей вказує, що МГП (інші назви – право війни, право військових конфліктів) – це галузь міжнародного права (сукупність норм), головна мета якої полягає в гуманізації ведення військових дій та полегшення страждань жертв війни. (Слайд 11, Презентація 1)
- 3** Робота з підгалузями МГП. Тренер зазначає, що в МГП прийнято виділяти дві основні підгалузі: 1) так зване Женевське право («право Женеви»), що включає норми щодо захисту жертв конфліктів; 2) так зване Гаазьке право («право Гааги»), що містить правила, які врегульовують засоби і методи (способи) ведення бойових дій. Женевське право – це, власне, гуманітарне право, назва якого походить від Женевських конвенцій. (Слайд 12, Презентація 1)
- 4** Визначення ключових категорій МГП. Важливо зазначити учасникам, що застосування МГП є неможливим без опанування базової термінології – основних категорій МГП. Формат роботи

– неформальне спілкування та дискусія. Тренер запитує думку аудиторії стосовно понять «комбатанти», «некомбатанти», «цивільне населення». Надалі на слайді показується інформація щодо цих категорій, тренер надає відповідні роз'яснення. (Слайд 13-16, Презентація 1)

- 5** Визначення окупації, режиму окупації та обов'язків держави-окупанта. Тренер пояснює зміст цих понять, демонструючи відповідні слайди. (Слайд 17-21, Презентація 1)
- 6** Актуалізація поняття принципу права, для чого тренер просить учасників згадати визначення принципу в теорії права. Тренер акцентує увагу, що виділяють загально-правові принципи, принципи галузей права та принципи інститутів права. Після цього тренер ставить запитання, які принципи МГП можуть назвати учасники. Збирає їх відповіді й фіксує на фліпчарті.
- 7** Робота з базовими принципами МГП. Тренер, демонструючи слайди, відсилає учасників до попереднього зробленого ними переліку принципів, просить їх співвіднести їх знання та передчуття з зафіксованими принципами. Тренер поступово відкриває один за одним слайди з принципами МГП та коментує їх сутність та зміст. (Слайд 22, Презентація 1)
- 8** Визначення ключових принципів, що лежать в основі МГП. Тренер за наявності часу може спитати учасників тренінгу, які принципи є ключовими на їх думку. І обговоривши 3-4

варіанти, вже перейти до власних роз'яснень. Важливо наголосити, що

- принцип військової необхідності допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту.
- принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень, заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройного конфлікту. Тільки в результаті цього компромісу стає можливим існування МГП як правил поведінки, які зобов'язують сторони збройного конфлікту. Ці два принципи лежать в основі МГП.
- принцип рівноправності воюючих сторін полягає у тому, що держава, яка здійснює своє право на самооборону чи приймає законні заходи щодо відновлення правопорядку на своїй території, повинна так само точно дотримуватися МГП, як й держава-агресор.
- принцип відсутності взаємності полягає у тому, що сторони, які воюють, повинні поважати МГП, навіть якщо це право порушує їх противник. Репресалії дозволяються, лише коли задовольняються дуже жорсткі умови, та ніколи не можуть направлятися проти осіб чи об'єктів, що мають право на гуманітарний захист.

- принцип проведення відмінностей заснований на визнанні того, що єдина законна ціль, яку повинні мати держави під час війни, полягає у послабленні військової сили ворога, в той час як цивільне населення та окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпеки, що виникає у зв'язку з військовими операціями. Звідси сторони збройного конфлікту повинні завжди проводити відмінність між цивільним населенням та комбатантами, а також між цивільними об'єктами та військовими об'єктами та відповідно направляти свої дії лише проти військових об'єктів. (Слайд 23, Презентація 1)

Не забудьте після роботи з цим блоком пояснити співвідношення ключових принципів, які лежать в основі МГП і базових принципів МГП.

- 9 Фіналізація сесії: тренеру слід підсумувати, що опанування принципів МГП має важливе значення, оскільки за відсутності договірного чи звичаєвого регулювання відповідних відносин застосовуються саме базові принципи МГП.

Слайди: 11-23

СЕСІЯ 2. ЗАСТОСУВАННЯ МГП ЗА КОЛОМ ОСІБ. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ТА ЧАСОВИЙ ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МГП

Час на проведення: 80 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- поширення норм МГП за колом осіб
- поширення норм МГП на певну територію
- дія норм МГП у часі
- практичне завдання

Матеріали та обладнання

Додано до попереднього переліку практичні завдання (кейси) – (Додаток 1.2)

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Актуалізація відношення та оцінки учасниками МГП. Тренер запитує в них: у чому полягає головна сутність та мета МГП? Група має згадати насамперед про захист жертв війни. Окрім того, тренер наголошує на регулювальній та обмежувальній функції МГП. Після цього логічно буде перейти до питань «хто стає суб'єктом

війни?» та «хто може бути жертвою війни?». Тренер (співтренер) фіксує думки учасників та переходить до презентації суб'єктів.

- 2 Суб'єкти МГП. Тренер наголошує, що суб'єкти поділяються на первинні та вторинні: правосуб'єктність перших не залежить від волі інших учасників міжнародного співтовариства та існує в силу об'єктивної реальності (держави та нації), а правосуб'єктність других зазвичай

базується на міжнародному договорі. Особливу увагу треба приділити державі як суб'єкту МГП. Якщо у групі виникне питання щодо міжнародного та внутрішнього (неміжнародного) збройного конфлікту – можете коротко зазначити основну різницю та наголосити, що це питання буде детально розглянуте в передостанній сесії.

Важливо * При розгляді понять «нації» та «народи» слід зауважити, що їх поняття не містяться в документах, але їх можна знайти в рішеннях міжнародних судових інстанцій.

3 Визначення конфлікту. Коротко нагадати учасникам попередню сесію у контексті роботи з основними термінами. Роз'яснити різницю між комбатантами та цивільними особами, окремо зазначаючи специфіку кримських кейсів, оскільки Крим – це яскравий приклад міжнародного збройного конфлікту, що не супроводжувався суттєвими військовими діями. Роз'яснити особливості можливих втрат різних груп – цивільні особи користуються загальним захистом від небезпеки, що виникає у зв'язку з воєнними діями, і не повинні бути об'єктом прямого нападу. Тренеру слід зазначити випадки, коли цивільні особи втрачають свій статус захищених осіб, а також випадки, коли на комбатантів та бійців не можна нападати: коли вони припинили брати участь у воєнних діях через хворобу, поранення або потрапляння під владу супротивника та, звичайно, за умови утримання від будь-яких ворожих дій. Особи, позбавлені боєздатності, повинні користуватися повагою та захистом. (Слайд 24, Презентація 1)

4 Особливості застосування норм МГП за територіальним принципом. Слід звернути увагу на принцип ефективності та принцип єдності державної території та зазначити, що це класичний підхід у визначенні територіального застосування норм. Можна провести аналогію з принципом ефективного контролю (хто здійснює ефективний контроль і відтак відповідальний за дотримання норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; цей принцип застосовує Європейський суд з прав людини). (Слайд 25, Презентація 1)

5 Особливості застосування норм МГП у часі. Необхідно наголосити, що застосування МГП у часі залежить насамперед від моменту, коли починається та закінчується збройний конфлікт, а також від існування стану оголошеної війни та військової окупації. Варто підкреслити, що в сучасних умовах офіційне оголошення війни відбувається вкрай рідко. МГП починає застосовуватися з моменту, коли в ході збройного конфлікту вчинено перший ворожий акт, результати якого вимагають дії положень МГП. Це має бути об'єктивний факт, що витікає зі збройного протистояння, незалежно від того, як кваліфікує це зіткнення та чи інша сторона. (Слайд 26-27, Презентація 1)

Важливо * При висвітленні питання про завершення збройного конфлікту важливо також зазначити про продовження застосування норм МГП при припиненні активних бойових дій. Окремо слід зупинитися на питанні припинення застосування норм МГП при завершенні військової окупації. Варто наголосити, що завершення військових дій тягне за собою припинення застосування норм, які до них відносяться, але не зупиняє дію норм, що регулюють їх наслідки, як у випадку окупації території або ситуації з тими особами, яких продовжують утримувати після закінчення конфлікту.

6 Практичне завдання. Перед тим, як розпочати працювати з практичним завданням, тренеру слід нагадати учасникам, що принципи застосування норм МГП за територіальним та часовим принципами та розрізнення статусу осіб є вкрай важливими для роботи суду під час розгляду справ, де можуть бути застосовані норми МГП. І саме для відпрацювання отриманих знань про принципи ви пропонуєте їм попрацювати над практичними міні-завданнями. (Слайди 28-31, Презентація 1), (Додаток 1.3 – Слайд 32, Презентація 1)

Методична порада *

Варіант 1. Тренер об'єднує учасників у міні-групи і роздає їм роздруковані кейси. Бажано, щоб кожен учасник отримав свій варіант. Учасники мають 3-4 хв на визначення та аргументування відповіді. Група має обрати особу, яка озвучуватиме (презентуватиме) роботу. Під час презентації робіт груп на екрані виводиться завдання (слайди) з умовами (ситуаціями), щоб уся аудиторія бачила завдання, і визначена групою особа озвучує точку зору групи. Якщо є час, можна спитати думку інших груп, чи погоджуються вони з відповіддю, чи є коментарі. Якщо ні – відповідь коментує тренер. Важливо не забути подякувати групі та надати зворотній зв'язок: правильно відповіла група чи ні. Якщо правильно, то можна дати посилання на відповідні норми, щоб підкріпити їх відповідь. Якщо ні, то прокоментувати, надати правильну відповідь та пояснити, у чому була помилка.

Варіант 2. За браком часу ви виводите на екран практичне завдання і прохаєте групу загалом спробувати дати відповідь на питання міні-кейсу. На забувайте дякувати та давати зворотній зв'язок, чи правильно відповіла група, чи ні. Якщо правильно, то дайте посилання на відповідні норми, щоб підкріпити їх точку. Якщо ні, то дуже швидко прокоментуйте та поясніть свою позицію.

Варіант 3. Сформуйте міні-групи перед початком обіду. Роздайте відповідній групі їх варіант кейсу та детально надайте інструкцію. Попрохайте учасників під час обіду сісти міні-групами та обговорити отримані кейси. Після повернення з обіду сесія почнеться з коротких презентацій результатів обговорень в міні-групах. Тренери коментують презентації груп, корегуючи та доповнюючи їх. Слайди 24-32

СЕСІЯ 3. | КВАЛІФІКАЦІЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Час на проведення: 90 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- поняття збройного конфлікту в МГП
- види збройних конфліктів в МГП
- правові наслідки щодо застосування різних норм МГП залежно від виду збройного конфлікту
- кваліфікація збройного конфлікту на території України
- розгляд практичної справи

Матеріали та обладнання

Додано до попереднього переліку практичні завдання (кейси) – (Додаток 1.3)

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Актуалізація знань та мотивації учасників. Тренер ставить їм запитання «що не відноситься до збройного конфлікту?», відповідно правильні відповіді виділяє, неправильні – коментує. Важливо доволі оперативно пройти цю актуалізацію, не переводячи її у затяжну дискусію. (Наприклад, до збройних конфліктів не відносяться ситуації внутрішніх заворушень і напруги, такі як бунти, ізольовані і спорадичні акти насильства та аналогічні дії. Прикладом може слугувати Революція Гідності в 2014 році).
- 2 Робота з визначенням «війни». Важливо зазначити, що існують різні наукові підходи для визначення поняття «війна»: кількісний та якісний. Договірне МГП не містить визначення збройного конфлікту, а міжнародні судові органи застосовують визначення збройного конфлікту, надане Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії у справі Душко Тадіча. МКТЮ визначив, що збройний конфлікт має місце тоді, коли існують застосування збройної сили між державами та тривале застосування збройної сили між державою і організованою збройною групою або між організованими збройними групами. Необхідно відповісти на питання, в чому полягає необхідність ідентифікації ситуації як збройного конфлікту: лише у випадку наявності збройного конфлікту буде мати місце застосування норм МГП.

Важливо * Кількісні визначення поняття «війна» вимагають, щоб кількість прямих чи непрямих смертей, спричинених жорстокими сутичками, переступила певний поріг. Якісний підхід робить акценти на характеристиках війни: у боях беруть участь збройні сили двох або більше країн, має бути мінімум центрального контролю над бійцями з обох сторін, збройні операції мають тривалий характер тощо. Треба наголосити на тому, що поняття війна

використовується більше в національному праві, а для МГП вже є застарілим, тому про роботі з МГП ми використовуємо поняття збройний конфлікт.

- 3 Класифікація збройних конфліктів. Можна поставити питання аудиторії, які види ЗК вони знають. Вислухати 2-4 думки. Якщо хтось з учасників надав правильну відповідь, то вже працювати з нею. Тренеру важливо розуміти та акцентувати увагу учасників на міжнародному та неміжнародному збройному конфлікті. По-перше, для визначення моменту наступу умов, коли має застосовуватися МГП. По-друге, для визначення того, які саме норми МГП застосовуються, в силу значної відмінності в об'ємі норм, які можна застосовувати в умовах міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту. (Слайд 33 – 34, Презентація 1)

Важливо * МГП розрізняє два види збройних конфліктів – міжнародного та неміжнародного характеру. Відповідно до визначення збройного конфлікту зі справи Д. Тадіча (Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. Справа Душко Тадіча), міжнародний збройний конфлікт існує, коли має місце будь-яке застосування збройної сили між державами, а неміжнародний збройний конфлікт – коли має місце тривале застосування збройної сили між державою та організованою збройною групою або між організованими збройними групами. Окремо звернути увагу, що можлива ситуація одночасного існування двох збройних конфліктів – міжнародного та неміжнародного. Тоді мова може йти про змішаний конфлікт, який не є самостійним видом конфлікту, а характеризує паралельне існування двох видів конфліктів, до кожного з яких застосовуються відповідні положення МГП. У ситуації змішаного конфлікту слід враховувати динаміку розвитку збройного конфлікту: його розвиток, наприклад, від неміжнародного до змішаного та перетворення в міжнародний у визначені

періоди часу. Також під час роботи з даним питанням можна використати фліпчарт для візуалізації різниці між МЗК та НМЗК – схема кіл, що перетинаються.

- 4 Під час роботи з учасниками важливо сформулювати у них розуміння того, що застосування МГП не залежить від факту оголошення війни чи введення всередині держави воєнного стану або ж оголошення антитерористичної операції. Має значення об'єктивна кваліфікація ситуації на основі норм МГП. Міжнародний збройний конфлікт виникає між двома або більше державами. До цього виду конфліктів прирівнюються національно-визвольні війни (п.4 ст.1 ДП1) та окупація всієї чи частини території держави, навіть якщо ця окупація не зустрине жодного збройного опору (ч.2 ст.2 ЖК I-IV). До міжнародних збройних конфліктів застосовується основний об'єм договірних і звичаєвих норм МГП. Це передусім ЖК I-IV та ДП та інші міжнародні договори з питань МГП, у яких беруть участь держави. Застосування цих договорів не залежить від участі в них другої сторони збройного конфлікту та від фактичного його дотримання цією державою. Звичаєві норми МГП обов'язкові для всіх держав. До неміжнародних збройних конфліктів застосовуються лише два джерела договірного МГП: ст.3, спільна для ЖК I-IV, і ДП II, а також звичаєві норми МГП. Формально розрізняють два види неміжнародних збройних конфліктів – низької та високої інтенсивності. В неміжнародному збройному конфлікті низької інтенсивності застосовується тільки ст.3, спільна для ЖК I-IV. У неміжнародному збройному конфлікті високої інтенсивності застосовується ст.3, спільна для ЖК I-IV, і ДП II. (Слайд 33 – 34, Презентація 1)

- 5 Дискусія щодо класифікації конфлікту в Україні. Після надання визначень МЗК та НМЗК у учасників можна запитати: який тип конфлікту наявний в Криму? А на Сході країни? Заслухати думки, надавши можливість підкріпити свою думку лише одним аргументом (який не надавали до того). Не давати групі переходити у надмірні дискусії. Для завершення дискусії ми маємо зазначити, що ми маємо керуватися відповідними НПА України та міжнародними нормами, отже по АРК ми маємо МЗК, а по Сходу змішаний.

Важливо * Ще раз нагадати учасникам про фокус даного тренінгу на справах по АРК. Бо з досвіду проведення даних заходів – у учасників виникає бажання змінити акцент саме на події Сходу.

- 6 Визначення ключових нормативних документів, що регулюють цю сферу. Тренер надає учасникам інформацію щодо законодавчих актів та міжнародних положень, в яких закріплено факт існування збройного конфлікту в Криму (закони України, звіт прокурора МКС, резолюції Генеральної Асамблеї ООН тощо). Звернути увагу, що при роботі зі справами на

національному рівні ми маємо в першу чергу звертати увагу на національне право. (Слайд 35, Презентація 1)

- 7 Актуалізація знань про режим окупації, поглиблення рівня знань з даної теми. Надати коротку інформацію про режим окупації, зазначивши, що більш детально буде розглянуто в наступній сесії. Пояснити, що норми МГП, яке регулює МЗК, застосовується також «в усіх випадках окупації всієї або частини території Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не зустрине жодного збройного опору». Питання в тому, чи є територія окупованою за змістом МГП, – це питання факту та залежить від того, чи встановила держава, яка здійснює окупацію, ефективний контроль над цією територією.

Важливо * Відповідно до положень міжнародного права (ст. 42 Положення про закони та звичаї сухопутної війни та ст. 2 ЖК), територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є частиною території України, що були окупованими Російською Федерацією без збройного супротиву з боку України. На ці території розповсюджується правовий режим військової окупації. Окупація Російською Федерацією частини території України створює ситуацію МЗК між двома державами, який триватиме до завершення окупації та повернення окупованих територій під владу України.

Важливо * Будь-які рішення РФ щодо анексії (приєднання, включення до складу тощо) частини території України є актом агресії, не змінюють приналежності території України та не можуть позбавляти населення окупованої території захисту відповідно до норм та стандартів МГП.

- 8 Виконання практичних вправ (кейсів). Учасники отримують для розгляду навчальну справу (Додаток 1.3), під час роботи з якою група має відпрацювати ключові принципи роботи з кримськими справами. На відміну від попередніх практичних завдань, тут важливо бути готовим модерувати обговорення та надавати експертні коментарі. Необхідно поділити учасників на групи – не більше 4-5 осіб в міні-групі.

Методична порада *

На цьому етапі можна використати довільне (випадкове) об'єднання тренером та перемістити учасників з їх звичних позицій, враховуючи необхідність зміни обстановки у другій половині дня. Ви визначаєте критерій об'єднання – цифри, зацікавленість/хобі учасників, певні об'єкти, кольори тощо. Кількість цих факторів об'єднання має відповідати кількості необхідних міні-груп для процесу. Учасники за допомогою тренера або самостійно розраховуються та переходять у визначене тренером місце роботи групи.

Тренер об'єднує учасників у міні-групу, відповідно до кількості запитань до справи. Прохає їх впродовж 7-8 хвилин ознайомитись з текстом кейсу та дати відповідь на питання відповідного номеру –

1, 2, 3, 4... Після завершення роботи в міні-групах, учасники визначають спікера, тренер модерує обговорення відповідей на запитання. Слід дати можливість учасникам з групи-доповідача висловити

особливі думки, а також надати можливість висловитися учасникам з інших груп.

Слайди 33 - 35

СЕСІЯ 4. РЕЖИМ ОКУПАЦІЇ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ ОКУПАНТА

Час на проведення: 60 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- критерії окупації, початок та завершення окупації
- критерії здійснення ефективного контролю
- основні обов'язки держави-окупанта
- можливість застосування міжнародного права прав людини (МППЛ) під час окупації, зв'язок з МГП

Матеріали та обладнання

Без змін

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

Методична порада *

Наприкінці дня в силу фізіологічних особливостей увага та енергія учасників знижується. Тому особливо на початку вам треба буде максимально звертатись адресно та залучати учасників групи.

- 1 Актуалізація уваги та концентрації групи. Тренер задає запитання: які окуповані території станом на даний момент учасники знають? Чи, може, в минулому? Зібравши 3-4 думки, розповідаєте дуже коротко про сучасні окуповані території. Важливо зробити акцент, що Україна у даному випадку не є унікальною країною і що країни, які зіштовхуються з МЗК, автоматично потрапляють у ситуацію власного пошуку шляхів застосування норм МГП для національного правосуддя.
- 2 Детальна робота з терміном «окупація». Тренер демонструє відповідний Слайд та уточнює в учасників, чи зрозуміла їм ця дефініція, які ключові складові/критерії окупації вони можуть виокремити, враховуючи це визначення. Відповідно потім на слайді демонструються критерії, про які йшла мова: наявність міжнародного конфлікту; наявність ефективного контролю; відсутність схвалення дій держави-окупанта з боку держави-суверена. (Слайд. 36, Презентація 1)
- 3 Пропрацювання теми ефективного контролю. Тренер коротко пояснює, що він може мати місце в двох різних формах. Перша – повна заміна влади. Так відбувається, коли уряд

держави-суверена не може здійснювати свої функції на території, а держава-окупант використовує свою владу. Тренер може навести приклад Криму, Східного Єрусалиму. Друга форма ефективного контролю – через наявну місцеву владу, над якою встановлено контроль держави-окупанта. Тобто держава здійснює «загальний контроль» над представниками місцевої влади, які безпосередньо здійснюють «ефективний контроль» над певною територією. Навести приклад Нагорний Карабах, Придністров'я. (Слайд. 37, Презентація 1)

- 4 Складові ефективного контролю. Тренер звертається до учасників з проханням навести приклади, конкретні інструменти та засоби, які може використовувати держава-окупант для встановлення ефективного контролю. Тренер фіксує це все на фліпчарті, формуючи певний перелік.

Методичні поради *

Можливі два варіанти розвитку подій, залежно від яких буде змінюватися тактика оцінки та опрацювання відповідей учасників.

Варіант 1: учасники будуть зазначати способи контролю території, які є порушенням обов'язків держави за МГП. Наприклад, встановлення заборони на в'їзд/виїзд на/з окупованої території; призив до армії; обмеження релігійних прав тощо. В цьому випадку тренер має зазначити, що так може трапитися на практиці, але відповідна поведінка є порушенням МГП, надаючи аналіз кожному пункту. Наведіть приклади підтвердження здійснення

ефективного контролю, що не є порушенням норм МГП (наприклад, контроль «кордонів» окупованої території з боку держави окупанта).

Варіант 2: учасники зазначили як правильні, так і хибні ідеї. Тренер має побачити та вказати на 1-2 хибні відповіді та запропонувати учасникам самим знайти інші форми контролю, які будуть порушенням норм МГП. Зверніть увагу на ті положення, які демонструють наявність ефективного контролю без порушення норм МГП.

- 5 Співставлення напрацювань групи. Враховуючи виконане завдання, тренер може навести групі приклади обов'язків держави-окупанта, запропонувати зосередитися на декількох основних та розглянути їх в розрізі поведінки РФ на території Криму. Слід включити в дискусію групу – наприклад, тренер може називати обов'язок, а група відповість, чи дотримується його РФ і якщо ні, в чому це проявляється. Наприклад, (1) обов'язки дотримуватись і застосовувати закони окупованої держави, за виключенням, коли це абсолютно неможливо – приклади справ щодо засудження за участь у Хізб ут-Тахрір; обов'язки щодо перереєстрації прав власності тощо; (2) обов'язок поважати зобов'язання вірності та приналежності населення окупованої держави до цієї держави – призов на військову службу до російської армії; (3) обов'язок поважати державне та приватне майно окупованої території – «націоналізація» окупантом державних та приватних об'єктів нерухомості, знищення об'єктів нерухомості тощо.
- 6 Фінальне опитування. Тренер організовує невелике відкрите голосування в групі. Останній

змістовний блок можна почати з питання до групи: якщо РФ є учасницею Конвенції А, чи буде її дія розповсюджуватися на територію Криму? Опитування можна провести шляхом підняття рук: попросіть підняти руки тих, хто «за», і тих, хто «проти». Зафіксуйте результати на фліпчарті. Інше питання: якщо Україна є учасницею Конвенції Б, чи буде її дія розповсюджуватися на територію Криму? Так само тренер фіксує відповіді «за» та «проти». Тренеру важливо наголосити учасникам, що збройний конфлікт не зупиняє дію норм, які стосуються прав людини. Більше того, у ситуації з окупацією це обумовлює виникнення досить цікавого явища: держава-окупант зобов'язана застосовувати на окупованій території не тільки положення договорів у сфері захисту прав людини, учасником яких є держава-окупант, а й договори, учасником яких є окупована держава. Поясніть, чому так відбувається.

Важливо * Зробіть акцент на тому, що МППЛ та МГП зазвичай під час окупації виступають як взаємодоповнюючі елементи. Так, положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод застосовуються й на окупованих територіях й гарантують права їх населення. Винятки з цього можуть встановлюватися приписами МГП як спеціальним законом (*lex specialis*). Приведіть приклад 1-2 справ ЄСПЛ, в яких Суд звертався до норм МГП при аналізі ситуації на окупованій території (наприклад, Справа «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»).

Слайди 36-37

ПІДСУМКИ

Час на проведення: 30 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- актуалізація викладеного матеріалу
- з'ясування питань, що не знайшли висвітлення
- отримання відгуків учасників тренінгу

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Запитайте в учасників, які питання в них ще залишаються незрозумілими. Також пропрацюйте з питання з парковки.
- 2 Поверніться до очікувань, слід зацентрувати на тому, на які питання учасників і в якому блоці ви надали відповіді. Таким чином тренер

немов би ще раз підсумовує змістовний матеріал тренінгу, але поєднуючи його з очікуваннями учасників та учасниць, надає тренінгу завершеності.

- 3 Отримайте зворотній зв'язок від учасників та подякуйте їм за роботу.

Важливо * У разі необхідності зарезервуйте час для видачі/отримання сертифікатів.

ДОДАТОК 1.1.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

ТЕСТ ДО ПОЧАТКУ ТРЕНІНГУ

- 1) Право Женеви направлене на:
  - Захист цивільних осіб
  - Захист жертв конфліктів
  - Заборону засобів ведення війни
  - Обмеження способів ведення війни
- 2) Що означає змішаний конфлікт:
  - В ньому беруть участь більше двох країн
  - Це поєднання внутрішнього та зовнішнього конфлікту
  - Це конфлікт, що регулюється нормами МГП та МППЛ
  - В такому конфлікті спостерігаються періоди активного збройного протистояння та періоди припинення вогню
- 3) Чи є окупація збройним конфліктом:
  - Ні
  - Так
  - Іноді
- 4) Основний суб'єкт МГП:
  - держава
  - нації та народи
  - міжнародні організації
  - фізичні особи
- 5) Чи може мати місце окупація, якщо не було жодної збройної відсічі:
  - Так
  - Ні
  - Залежить від оцінки міжнародним співтовариством

ТЕСТ НА ЗАВЕРШЕННЯ ТРЕНІНГУ

- 6) Право Гааги направлене на:
  - Обмеження засобів і способів ведення бойових дій
  - Захист осіб, постраждалих в наслідок конфлікту
  - Захист військовополонених
  - Заборону використання окремих видів озброєння
- 7) Які з принципів МГП є основними:
  - Принцип гуманності та співмірності
  - Принцип співмірності та рівноправності сторін, які воюють
  - Принцип військової необхідності та гуманності
  - Принцип рівноправності сторін, які воюють, та військової необхідності
- 8) Чи існує в МГП закріплена ієрархія норм права:
  - Так
  - Ні
  - Існує, але не закріплена в документах
- 9) Комбатанти:
  - особи, які входять до складу збройних сил країн
  - особи, які безпосередньо беруть участь у військових діях
  - військові, які безпосередньо беруть участь у військових діях
  - особи, які надають допомогу державам у досягненні воєнних успіхів
- 10) Чи розповсюджуються норми МГП на окупацію після завершення збройного протистояння:
  - Так
  - Ні
  - Частково

ДОДАТОК 1.2.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

■ СПРАВА 01

- 1) Затриманий під час військової операції США у Панамі генерал Норьєга, проти якого США висунули обвинувачення у контрабанді наркотиків, після завершення у 1990 році американської інтервенції, у 1992 році був засуджений американським судом та відбував покарання в американській в'язниці. В цей час він
  - вважався військовополоненим
  - вважався військовим дезертиром
  - вважався комбатантом
  - вважався звичайним злочинцем без захисту МГП
- 2) Масові вбивства в Руанді, які були вчинені далеко від лінії фронту, визнані Міжнародним Кримінальним Трибуналом такими, що:
  - мають кримінально-правові наслідки лише за національним законодавством
  - взагалі не можуть мати юридичних наслідків
  - охоплюються нормами ЖК
- 3) У 1967 році в наслідок шестиденної війни розпочалася окупація Ізраїлем Західного берегу річки Йордан. Чи застосовується ЖК IV станом на 2004 рік?
  - застосовується
  - не застосовується
  - застосовується частково
- 4) Наприкінці 2001 році США фактично припинили активну фазу бойових дій в Афганістані. Вони захопили столицю у листопаді, а у грудні ліквідували останні точки супротиву. Але на початку 2002 року військові сили США проводили пошук та ліквідацію залишків бойовиків Талібан у пустелі (території Афганістану). Чи розповсюджується на цю операцію дія норм МГП:
  - так, бо конфлікт триває
  - ні, бо конфлікт є «замороженим»
  - так, бо вказана операція спричинила новий конфлікт

ДОДАТОК 1.3.

ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ

Події в Криму 2014 року почали розвивалися стрімко після кровопролитних подій на Майдані. Офіційна Москва називає процес, що почався незабаром після повалення в результаті Майдану тодішнього президента України Віктора Януковича, «поверненням Криму додому», «виправленням історичної помилки та несправедливості». Як обґрунтування кроку Кремля називали кілька причин, зокрема, прагнення захистити жителів Криму та Севастополя від «українізації» з боку нової влади, захист російськомовного населення Криму від українських націоналістів. Паралельно наголошували на прагненні більшості кримчан та севастопольців жити в Росії, що було зафіксовано «вільним волевиявленням» на референдумі 16 березня 2014 року.

Володимир Путін через рік після кримських подій, в березні 2015 року, в інтерв'ю для фільму «Крим. Шлях на Батьківщину» на телеканалі «Росія» розповідав, що саме 23 лютого 2014 року дав команду щодо проведення операції в Криму. «Ситуація розгорнулася таким чином в Україні, що ми змушені

були почати роботу з повернення Криму до складу Росії, тому що ми не можемо кинути цю територію і людей, які там проживають, напризволяще, під капок націоналістів. Поставив певні завдання, сказав, що і як ми повинні робити», – розповідав Путін. 27 лютого 2014 року озброєні люди у формі без розпізнавальних знаків захопили будівлі Ради міністрів та Верховної Ради Криму, над якими були встановлені російські прапори. На позачерговій сесії парламенту «прем'єр-міністром Криму» був призначений лідер руху «Русское единство» Сергій Аксєонов. Верховна Рада Автономної республіки Крим ухвалила рішення призначити на 25 травня 2014 року референдум з питання «державної самостійності» Криму.

2 березня 2014 року Володимир Путін звернувся до Ради Федерації за дозволом на використання військ на території України і отримав згоду, хоча, як потім з'ясувалося, фактично військові були перекинуті на територію півострова і використовувалися там ще наприкінці лютого. Але у той момент усі офіційні особи в Москві наполягали, що в Криму

перебувають тільки російські військові, дислоковані на базі Чорноморського флоту в Севастополі. Російські війська спільно з добровольцями і козаками блокували українські військові об'єкти в Криму і Севастополі, які відмовилися підкорятися новому керівництву півострова.

Верховна Рада Криму вирішила увійти до складу Росії як суб'єкт федерації і провести референдум на всій території Криму, включно із Севастополем – 16

березня 2014 року. На референдум вирішили винести два питання: приєднання Криму до Росії на правах суб'єкта федерації або відновлення Конституції 1992 року зі збереженням Криму в складі України.

За результатами, які оголосили комісія Верховної Ради Криму і міського виборчого Севастополя, у Криму 96,77 % підтримало приєднання Криму до Росії при явці 83,1 %, у Севастополі за приєднання до Росії висловилися 95,6 % виборців при явці 89,5 %.

? ПИТАННЯ:

- 1) З якого моменту на території Криму починає поширюватися дія норм МГП?
- 2) Хто вважається комбатантами за нормами МГП у світлі кримських подій?
- 3) Чи втратили захист за нормами МГП цивільні особи, які всіляко підтримували російський військових та брали участь у демонстраціях на підтримку приєднання Криму до Росії? (які умови мають бути виконані для втрати нами статусу)
- 4) Під яку доктрину в міжнародному праві можна підвести офіційну позиція РФ щодо захисту етнічних росіян на території Кримського півострова? (чим можна аргументувати «законність» дій РФ)
- 5) Поясніть різницю між «анексією» та «окупацією» через призму юридичних наслідків?

ТРЕНІНГ

«ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТІ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ»

ЗАПРОПОНОВАНИЙ РОЗКЛАД ТРЕНІНГУ

до 09.30	Реєстрація
09.30-10.00	Вступна сесія (30 хв) Знайомство, очікування учасників та правила роботи
10.00-11.00	Сесія # 1: Основні поняття МГП, його принципи та джерела (60 хв) За текстом опису дивись п. 29
10.00-10.10	• демонстрація фрагменту фільму «Крым. Путь на родину»
10.10-10.20	• обговорення фрагменту фільму
10.20-10.30	• міні-лекція на тему поняття МГП
10.30-10.40	• міні-презентація про джерела МГП
10.40-10.50	• демонстрація відео про принципи МГП та їх обговорення
10.50-11.00	• обговорення чотирьох ключових принципів МГП
11.00-11.20	Перерва
11.20-12.20	Сесія # 2: Застосування норм МГП: за колом осіб, територіальний та часовий принципи (60 хв). За текстом опису дивись п. 33
12.20-12.30	• вступна дискусія (обговорення тесту на застосовність МГП, справа Душко Тадіча ³)
12.30-13.00	• міні-лекція з презентацією
13.00-13.20	• практична задача # 1 (до Сесії # 2) та обговорення кейсу
13.20-14.20	Обідня перерва
14.20-15.20	Сесія # 3: Кваліфікація конфлікту в Україні. Режим окупації та обов'язки держави-окупанта (60 хв). За текстом опису дивись п. 37
14.20-14.30	• вступна дискусія до теми
14.30-14.50	• міні-лекція щодо режиму окупації
14.50-15.20	• практична задача # 2 (до Сесії # 3) та обговорення кейсу
15.20-16.35	Перерва

³ Дивись короткий виклад рішення, початок на сторінці 100 http://healthcareindanger.org/wp-content/uploads/2015/12/Pravovaja_Zashchita_Tom_4.pdf Оригінал рішення у справі: Prosecutor v. Tadic, <https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf>, <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>

16.35-17.35	Сесія # 4: Співвідношення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Національні аспекти застосування (60 хв) За текстом опису дивись п. 41
16.35-16.45	• вступна дискусія до теми (опитування)
16.45-17.05	• міні-лекція щодо співвідношення МППЛ та МГП з презентацією
17.05-17.35	• практична задача # 3 (до Сесії # 4) та обговорення кейсу
17.35-18.00	Підсумки

СЕСІЯ 1. | ВСТУПНА⁴

ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА

Час на проведення: 30 хв

Зміст сесії:

1. Вітання/знайомство (роздача бейджів чи їх заміників, можуть бути надані разом з матеріалами);
2. Визначення очікувань від тренінгу та проблемних питань;
3. Визначення правил роботи (домовленості з учасниками щодо правил, які будуть діяти під час тренінгу).

Матеріали та обладнання

Для тренерів:

- технічні засоби: проектор, підключений до комп'ютера; екран для проектора; колонки; ноутбук; фліпчарт, маркери, стікери;
- програмне забезпечення, необхідне для демонстрацій презентацій PowerPoint;
- роздруковані кейси та інші роздаткові матеріали, які планується використати під час роботи;
- оціночні анкети;
- матеріали для руханок і щось для підсумкового обговорення (символічний предмет, який можна передавати учаснику-промовцю під час підбиття підсумків).

Для учасників/учасниць: роздаткові матеріали (блокнот та ручка тощо).

Спільні: фліпчарт з листами паперу, маркери, стікери.

Учасники мають бути розміщені півколом, а не за столами. за необхідності в аудиторії розміщено 2-3 столи для роботи в міні групах.

Презентація до другого тренінгу

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

1. Самопрезентація тренерів (зазначення інформації про професійну діяльність, досвід роботи, професійну підготовку та практичний досвід у сфері, чому і як почали цікавитись тематикою МГП) та експертів; (Слайд 1-3, Презентація 2)
2. Самопрезентація учасників/учасниць тренінгу (хто я, чим займаюсь і що очікую) та актуалізація індивідуальної мотивації до участі;
3. Ознайомлення з програмою освітнього заходу (дуже лаконічна розповідь про «що ми будемо робити», які складові частини тренінгу). Очікувані результати кожного з навчальних модулів. Після етапу знайомства тренер збирає усі очікування та розміщує їх на окремому фліпчарті. Далі тренери деталізують програму та розповідають, у якій частині програми можна буде задовольнити запити учасників. Якщо тренер чітко розуміє, що озвучене кимось із учасників питання не відповідає тематиці та

⁴ Перед тренінгом перевірка готовності (наявність матеріалів, розсадку, включення проектору).

наповненню тренінгу, ліпше про це відразу сказати. Якщо тренеру вистачає експертних знань дати відповідь на дуже конкретне індивідуальне питання, то можна запросити цього учасника/учасницю підійти індивідуально на перерві;

- 4 Чітке визначення мети та завдань всього тренінгу загалом та пояснення структури програми, логіки викладу матеріалу;
- 5 Правила, які будуть діяти під час тренінгу. Важливо не просто написати їх на фліпчарті, але і проговорити з учасниками та учасницями. Таким чином, група та тренер немов би укладають угоду. Тренеру варто пояснити, що дотримання правил потрібно, щоб максимально швидко і ефективно використати дуже обмежений час на тренінгу, відведений ознайомлення з МГП. Рекомендовані правила: Правило піднятої руки / Говоримо по одному /

Лаконічно та по суті / Телефони на віброрежим / Вчасно повертаємось з перерви / Максимально бути включеним у процес;

- 6 Облаштування парковки. Тренер має заздалегідь підготувати плакат зі знаком парковки, розмістити його у зручному доступі як для учасників, так і для тренерів. Інструкції для парковки такі: парковка використовується, коли під час обговорення однієї теми виникає цікаве і неоднозначне питання чи інша важлива для тренінгу тема. Щоб не розривати роботу, тренери будуть, за погодженням з групою, виносити це на парковку, щоб після завершення блоку чи в кінці останньої сесії обговорити ці питання. Також можна запропонувати учасникам на стікерах за бажанням записати питання, які цікавлять їх. На перерві вони можуть написати і розмістити їх на парковці, щоб в кінці роботи ви попрацювали з ними.

СЕСІЯ 2. | ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МГП, ЙОГО ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА

Час на проведення: 60 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією):

- поняття МГП;
- коротка історія зародження та розвитку МГП;
- джерела МГП;
- принципи МГП;
- кваліфікація збройних конфліктів

Матеріали та обладнання

Без змін

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Показ короткого фрагменту фільму «Крым. Путь на родину» для актуалізації теми. Перед показом необхідно попросити учасників звернути увагу на обставини, висловлювання, які, на їхню думку, можуть свідчити про сферу дії міжнародного гуманітарного права. Після показу фільму проводиться обговорення; (Додаток 2.1; Слайд 4, Презентація 2) (<https://www.youtube.com/watch?v=N-ttlj-T2Uc>)

Методичні поради *

Перед початком перегляду важливо налаштувати учасників – дуже коротко розповісти про фільм, коли і для чого він знімався, у чому його важливість та яким чином цей фільм використовується з юридичною метою. Також варто попросити учасників, щоб під час перегляду вони фіксували у фільмі ті моменти, які є важливими з точки зору МГП.

Переглянувши запропонований фрагмент, тренери організують коротке обговорення між учасника-

ми – на що саме вони звернули увагу під час перегляду, чому саме цей аспект важливий щодо застосування МГП у національних судах.

Саме обговорення ви можете побудувати на озвучуванні або навіть фіксації, якщо відчуєте, що група дає дуже структуровані та важливі для подальшої роботи відповіді на питання:

- що саме з відео важливе щодо застосування норм МГП у даному конфлікті в Україні;
- що з сказаного безпосередньо стосується МГП.

Окрім того, ця вправа має не тільки активізувати учасників, але і дасть можливість тренерам зробити швидку оцінку групи щодо рівня знань, поглядів та активності групи. Формат обговорення – швидше не дискусія, а мозковий штурм, тобто думки, ідеї, висловлені/зафіксовані учасниками у групах від 4 до 6. Також залежно від озвучених відповідей тренер вже може поступово визначати, на якому з етапів тренінгу буде повертатись до цього швидкого обговорення.

Якщо є навички швидкої фіксації на фліпчарті, то один з тренерів може збирати думки з групи, а ін-

ший/ша фіксувати відповіді учасників на фліпчарті.

- 2 міні-лекція на тему поняття МГП, історії розвитку та становлення, принципи МГП. Можна розпочати з запитання учасникам: що таке МГП і чому воно так актуальне для нашої держави саме зараз? У ході презентації наголосити на меті МГП;
- 3 міні-презентація про джерела МГП. У ході наголосити на універсальності договорів у сфері МГП, а також на важливості звичаєвих норм, що є особливістю цієї галузі права. Чітко продемонструвати різницю між «правом Гааги» та «правом Женев». Не забути, розповідаючи про право Гааги поняття «методи» та «засоби» ведення війни. За наявності часу та активності групи перед показом слайду задавати запитання щодо того, як вони розуміють ту або іншу складову. Або після роз'яснення тренера робити невелику перевірку за допомогою питань: що лишилось не проясненим, з чим незгодні або чи наявні альтернативні думки тощо. (Слайди 5 – 14, Презентація 2)
- 4 демонстрація короткого просвітницького відео про принципи МГП, після перегляду якого тренер просить визначити, який з принципів МГП було порушено; (Додаток 2.2; Слайд 15, Презентація 2)

Методична порада *

Фактично є декілька можливих підходів до роботи з принципами МГП.

Перший варіант – шляхом демонстрації слайдів з коментуванням їх тренерами. Для цього на слайдах розміщуються назви принципів, а у підказках у коментарях їх розширене трактування. Ключова небезпека цього шляху для тренера – втрата темпу та концентрації уваги учасниками. Але цей підхід може бути більш економним щодо часу. Для його застосування ми використовуємо (Слайд 16-17, Презентація 2)

Другий варіант більш інтерактивний. У цьому варіанті учасники отримують роздруковану скорочену версію принципів МГП і мають визначити для себе 3 ключові, які на їх особисту думку є базовими для МГП. Відповідно на виконання даного завдання у них є до 5 хв. Потім тренерами на заздалегідь підготовленому фліпчарті фіксуються результати даних ранжувань, шляхом підняття рук учасниками. Формат – озвучується принцип і прохання проголосувати, скільки людей визначили його для себе під №1, а скільки під №2 та №3. Відповідно після зведення результатів експерти коментують їх. Високоймовірно, що цей варіант може зайняти більше часу, ніж перший, і потребує кращих модераторських навиків від тренера. (Додаток. 2.7)

Третій варіант також інтерактивний, але знов пов'язаний з роботою з відео. Тренери роздають учасника тексти принципів МГП (Додаток 2.3), і просять їх швидко ознайомитись з текстом. Потім демонструється коротке просвітницьке відео, після перегляду якого учасники мають визначити який з принципів МГП було порушено.

Важливо * Потенційно на приговорені принципи може виникнути ціннісна дискусія, щодо того, що МГП виправдовує війну.. Тому варто підкреслити, що принципи доцільності, військової необхідності не означають, що МГП допускає, заохочує, дозволяє війну. Визначення законної мети конфлікту не об'єднане для обмеження її від мети незаконної, котра виправдовує тотальну війну. Таким чином, МГП дозволяє тільки ті дії, які спрямовані на досягнення законної мети конфлікту, і забороняє дії, які лежать за межами цієї мети. Це загальні правила та регулювання, які мають не допустити скочування у ще більший, тотальний і неконтрольований хаос.

Фіналізація тренерами інформації про принципи МГП з особливим акцентуванням уваги на чотирьох ключових (військова необхідність, пропорційність, розрізнення, гуманність).

СЕСІЯ 3. | ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МГП: ЗА КОЛОМ ОСІБ, ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ТА ЧАСОВИЙ ПРИНЦИПИ

Час на проведення: 60 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією):

- види збройних конфліктів;
- суб'єкти МГП;
- учасники збройного конфлікту;
- особи, які знаходяться під захистом МГП;
- територіальний принцип застосування норм МГП;
- часовий принцип застосування норм МГП.

Матеріали та обладнання

Додано до попереднього переліку практичні завдання (кейси) – (Додаток 2.4)

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Тренери знайомлять учасників з класифікаціями конфліктів, оскільки перед тим, як визначити, які норми МГП слід застосовувати, необхідно орієнтуватись, який збройний конфлікт відбувається – міжнародний чи неміжнародний. Тренер наголошує на застосуванні норм Чотирьох Женевських конвенцій, Додаткового протоколу I при МЗК, а спільної статті 3 до ЖК та Додаткового протоколу II при НМЗК. Обговорюється те, що міжнародні органи користуються визначенням НМЗК, наданим МКТЮ у справі Душко Тадіча (Див. короткий виклад рішення, початок на стор. 100 http://healthcareindanger.org/wp-content/uploads/2015/12/Pravovaja_Zashchita_Tom_4.pdf), а також те, що для визнання наявності НМЗК необхідний певний рівень організації збройної групи, яка протистоїть державі, та поріг інтенсивності конфлікту. (Слайд 18, Презентація 2)

Варто також схематично зобразити на фліпчарті різницю між МЗК і НМЗК, говорячи про можливість існування змішаного збройного конфлікту, та за яких умов. (Варіант може бути і у вигляді слайду. Слайд 19, Презентація 2) Малювання цієї схеми варто робити поступово, постійно тримаючи зв'язок та увагу аудиторії.

- 2 Міні-лекція, в якій тренери розкривають тему учасників збройних конфліктів – міжнародних та неміжнародних, пояснюємо різницю між ними, права учасників збройних конфліктів та за які дії нести відповідальність.
- 3 Тренер обговорює особливості застосування норм МГП у часі та за територіальним принципом. Наголошує на тому, що визначення початку збройного конфлікту є необхідним для встановлення моменту, з якого застосовними є норми МГП. (Слайд. 20, Презентація. 2)

- 4 Вирішення практичного кейсу № 1 та його обговорення. (Додаток 2.4)

Методичні поради *

Для відпрацювання отриманих знань про принципи тренеру варто запропонувати учасникам попрацювати над практичними міні-завданнями. Організація роботи з цими завданнями може бути різною.

Варіант 1. Тренери об'єднують учасників у групи і роздають роздруковані кейси в міні-групи. Бажано, щоб кожен учасник отримав свій варіант. Якщо час дозволяє, тренери надають їм 3-4 хв на визначення та аргументування відповіді. Потім на екрані виводиться завдання (слайди), щоб бачила вся група, і хтось з тих, хто працював з ними, озвучує думки групи. На забувайте дякувати та давати зворотній зв'язок, чи правильно відповіла група, чи ні. Якщо правильно, то тренери надають посилання на відповідні норми, щоб підкріпити їх. Якщо ні, то тренери мають доволі швидко прокоментувати та пояснити свою позицію

Варіант 2. За браком часу тренери виводять на екран практичне завдання і просять групу загалом спробувати дати відповідь на питання міні-кейсу. На забувайте дякувати та давати зворотній зв'язок, чи правильно відповіла група, чи ні. Якщо правильно, то тренери надають посилання на відповідні норми, щоб підкріпити їх. Якщо ні, то тренери мають доволі швидко прокоментувати та пояснити свою позицію.

Варіант 3. Сформуйте міні-групи перед початком обіду. Роздайте відповідній групі їх варіант кейсу та детально надайте інструкцію. Попрохайте учасників під час обіду сісти міні-групами та обговорити отримані кейси. Після повернення з обіду сесія почнеться з коротких презентацій результатів обговорень в міні-групах. Тренери коментують презентації груп, корегуючи та доповнюючи їх.

СЕСІЯ 4. | КВАЛІФІКАЦІЯ КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ. РЕЖИМ ОКУПАЦІЇ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА

Час на проведення: 60 хв.

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- кваліфікація конфлікту в Україні;
- поняття окупації та регулювання режиму окупації нормами МГП;
- обов'язки держави-окупанта.

Матеріали та обладнання

Додано до попереднього переліку практичні завдання (кейси) – (Додаток 2.5)

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 З огляду на пройдений матеріал тренери запитують у учасників, який вид збройного конфлікту у Криму та з якої дати ми можемо визначати початок режиму окупації в Криму. Важливо наголосити, що при відповіді учасники мають посилається на норми МГП та фактичні події. Далі відбувається обговорення кваліфікації збройного конфлікту у Криму як міжнародного. Тренери повідомляють учасникам про офіційну позицію української влади, викладену у відповідних заявах та Законах щодо початку окупації Криму. Крім того, варто вказати на заяву України про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів у Криму, а також на звіти прокурора МКС, у яких теж здійснюється попередня кваліфікація конфлікту.
- 2 Міні-лекція щодо режиму окупації з демонстрацією карти окупованих територій, які на даний момент існують у світі. Тренери організують обговорення того, що місцеве населення може по-різному сприймати окупацію, однак це не змінює її насильницьку природу втручання у суверенітет держави. (Слайди 21-23, Презентація 2)

Методичні поради *

Можна спробувати початок сесії із запитання, що активізує, наприклад: які окуповані території станом на даний момент учасники знають? Чи, може, в минулому? Зібравши 3-4 думки, тренери демонструють відповідний слайд та дуже коротко знайомлять учасників з сучасними окупованими територіями. Важливо зробити акцент, що Україна не є єдиною країною, територія якої окупована, і що країни, які зіштовхуються з МЗК, автоматично потрапляють у ситуацію власного пошуку шляхів застосування норм МГП для національного правосуддя. При підготовці даного слайду використалась мапа з сайту rulac.org

- 3 Робота з групою – запитання про те, що, на їхню думку, входить у обов'язки держави-окупанта та розповідь тренера про основні обов'язки окупаційної держави відповідно до норм МГП. (Слайди 24-26, Презентація 2)

Методичні поради *

Залежно від часу та групи можна використати декілька варіантів роботи:

Варіант 1. Якщо є достатньо часу і група з досить високим рівнем знань і мотивації, тренери можуть запропонувати таке. Тренери формують 3-4 міні-групи з учасників. Кожна з груп отримує завдання впродовж 6-7 хвилин спробувати сформулювати, які сфери та дії встановлення ефективного контролю будуть найбільше свідчити про режим окупації. Також на основі цього переліку і зважаючи на принципи МГП – сформулювати обов'язки держави окупанта по відношенню до окупованої території і населення. Після роботи в групі учасники роблять дуже коротку презентацію, яка коментується тренером.

Варіант 2. Тренер просить учасників навести приклади, конкретні інструменти та засоби, які може використовувати держава-окупант для встановлення ефективного контролю. Тренер фіксує це все на фліпчарті, формуючи певний перелік. Відповідно обов'язки держави окупанта вже презентуються за допомогою слайдів і унаочнюються ті обмеження, що накладаються на державу-окупанта, що відповідно значно підвищує необхідні ресурси для утримання цієї території.

Варіант 3. Якщо часу залишилось доволі мало і можливості для організації групової роботи вже не лишається, то тренерами демонструються та коментуються тільки слайди. Українці важливо робити це досить динамічно і постійно звертатись до аудиторії, чи можуть вони навести приклади порушення даного права в Криму, чи, може, на інших окупованих територіях. Підтримка зв'язку з аудиторією є українською важливою у другій половині дня.

- 4 Робота з кейсом № 2 та обговорення кейсу. (Додаток 2.5)

Методичні поради *

Залежно від обраної кількості кейсів визначається формат. Перший – робота в міні-групах, де кожна з груп отримує свій кейс. Другий – робота в міні-групах над одним кейсом і над повним переліком питань. Третій – робота в міні-групах над одним кейсом, але з обмеженим тренером номером/номерами питань.

СЕСІЯ 5.

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА. НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ

Час на проведення: 60 хв.

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією)

- поняття воєнного злочину;
- види воєнних злочинів;
- елементи воєнних злочинів;
- серйозні порушення Женевських конвенцій;
- спільність та відмінність МППЛ та МГП;
- національні аспекти застосування ст. 438 КК України.

Матеріали та обладнання

Додано до попереднього переліку практичні завдання (кейси) – (Додаток 2.6)

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Тренери нагадують учасникам у форматі або запитань, або озвученої тренерами інформації про основний документ МГП, певну «Конституцію» – Женевські конвенції, Додаткові протоколи. Фактично на цьому етапі тренери організують роботу щодо систематизації отриманих знань учасників. Тут тренер побачить, наскільки учасники почули і запам'ятали ті нормативні документи, які складають основу МГП.
- 2 Тренери організують інтерактивну міні-лекцію з презентацією з акцентуванням уваги як на слабких (хибних) моментах розуміння співвідношення, які будуть почуті від учасників під час виконання п.1 вище, так і на правильних розуміннях такого співвідношення. Тут тренер сам має глибоко розуміти відмінності та схожості, оскільки, як показав досвід, у учасників виникає багато, зокрема провокаційних, складних та неоднозначних питань з цієї тематики.

Важливо * Доречним буде наголосити про контекстуальний елемент застосування ст. 438 КК України (тобто ця норма «вмикається» за наявності збройного конфлікту, в контексті АРК – МЗК, і може розглядатися як спеціальний закон, наприклад, щодо тієї ж ст.115 КК України).

- 3 Робота над розв'язанням навчального кейсу № 3 (Додаток 2.6) та обговорення деталей кваліфікації злочинів, до яких дійдуть учасники під час виконання практичного завдання. Тренери особливо акцентують увагу учасників на тому, що діяння, які визнаються злочинами в мирному житті, яке в широкому сенсі спирається на Європейську Конвенцію, в умовах ЗК стають більш небезпечними, а наявність ЗК в загальному виді можна розцінювати як обставину, що обтяжує відповідальність за аналогічні злочини.

ПІДСУМКИ

Час на проведення: 30 хв

Зміст (основні тематичні пункти/питання, що будуть охоплюватися сесією):

- закріплення основних висновків зроблених під час тренінгу;
- оцінка рівня досягнення учасниками навчальних цілей;
- визначення шляхів і способів використання отриманих знань та навичок у подальшій діяльності.

Спосіб закріплення (оцінка за формою):

Тренери організують обговорення зворотного зв'язку та коментарів від учасників у форматі відповіді на наступні питання:

- Було добре .....
- Мені вдалось (я навчився, зрозумів) ....
- Особливо сподобалось .....
- Оцінка за шкалою від 1 до 10 (Слайд 27, Презентація 2)

Матеріали та обладнання:

Без змін

СЦЕНАРІЙ (покрокові дії)

- 1 Актуалізація вивченого матеріалу;
- 2 З'ясування в учасників загального враження від навчання, його користі та практичної спрямованості, власних досягнень, емоційного стану;
- 3 З'ясування питань, що не були висвітлені, або з якими доведеться ще працювати.

Методичні поради *

Важливо зарезервувати час на роботу з парковкою та очікуваннями учасників, зазначивши, коли під час тренінгу були надані відповіді на ці питання, або надавши їх вже у експрес-форматі.

ДОДАТОК 2.1.

ВАРІАНТ № 1

Затриманий під час військової операції США у Панамі генерал Норьєга, проти якого США висунули обвинувачення у контрабанді наркотиків, після завершення у 1990 році американської інтервенції, у 1992 році був засуджений американським судом та відбував покарання в американській в'язниці. В цей час він

1. Вважався військовополоненим
  2. Вважався військовим дезертиром
  3. Вважався комбатантом
  4. Був звичайним злочинцем без захисту МГП
-

ВАРІАНТ № 2

Масові вбивства в Руанді, які були вчинені далеко від лінії фронту визнані МУТР:

1. такими, що мають кримінально-правові наслідки лише за національним законодавством
  2. взагалі не можуть мати юридичних наслідків
  3. охоплюються Додатковим протоколом II
-

ВАРІАНТ № 3

Пошук військовими США у 2002 році залишків бойовиків Талібан у пустелі після фактичного захоплення Кабулу 13.11.2001 року та ліквідації останніх точок супротиву у грудні 2001 року:

1. підпорядковувалося нормам МГП
  2. підпорядковувалося нормам національного законодавства Афганістану
  3. підпорядковувалося нормам національного законодавства США
-

ВАРІАНТ № 4.

Відповідно до консультативного висновку МКС від 2004 року, режим окупації Західного берегу Ізраїлем, що розпочався у 1967 році, станом на 2004 рік

1. припинився
  2. триває
  3. заморожений
-

ДОДАТОК 2.2.

Події в Криму 2014 року почали розвивалися стрімко після кровопролитних подій на Майдані. Офіційна Москва називає процес, що почався незабаром після повалення в результаті Майдану тодішнього президента України Віктора Януковича, «поверненням Криму додому», «виправленням історичної помилки та несправедливості». Як обґрунтування кроку Кремля називали кілька причин, зокрема, прагнення захистити жителів Криму та Севастополя від «українізації» з боку нової влади, захист російськомовного населення Криму від українських націоналістів. Паралельно наголошували на прагненні більшості кримчан та севастопольців жити в Росії, що було зафіксовано «вільним волевиявленням» на референдумі 16 березня 2014 року.

Володимир Путін через рік після кримських подій, в березні 2015 року, в інтерв'ю для фільму «Крим. Шлях на Батьківщину» на телеканалі «Росія» розповідав, що саме 23 лютого 2014 року дав команду щодо проведення операції в Криму. *«Ситуація розгорнулася таким чином в Україні, що ми змушені були почати роботу з повернення Криму до складу Росії, тому що ми не можемо кинути цю територію і людей, які там проживають, напризволяще, під каток націоналістів. Поставив певні завдання, сказав, що і як ми повинні робити»,* – розповідав Путін. 27 лютого 2014 року озброєні люди у формі без розпізнавальних знаків захопили будівлі Ради міністрів та Верховної Ради Криму, над якими були встановлені російські прапори. На позачерговій сесії парламенту «прем'єр-міністром

Криму» був призначений лідер руху «Русское единство» Сергій Аксьонов. Верховна Рада Автономної республіки Крим ухвалила рішення призначити на 25 травня 2014 року референдум з питання «державної самостійності» Криму.

2 березня 2014 року Володимир Путін звернувся до Ради Федерації за дозволом на використання військ на території України і отримав згоду, хоча, як потім з'ясувалося, фактично військові були перекинуті на територію півострова і використовувалися там ще наприкінці лютого. Але у той момент усі офіційні особи в Москві наполягали, що в Криму перебувають тільки російські військові, дислоковані на базі Чорноморського флоту в Севастополі. Російські війська спільно з добровольцями і козаками блокували українські військові об'єкти в Криму і Севастополі, які відмовилися підкорятися новому керівництву півострова.

Верховна Рада Криму вирішила увійти до складу Росії як суб'єкт федерації і провести референдум на всій території Криму, включно із Севастополем – 16 березня 2014 року. На референдум вирішили винести два питання: приєднання Криму до Росії на правах суб'єкта федерації або відновлення Конституції 1992 року зі збереженням Криму в складі України. За результатами, які оголосили комісія Верховної Ради Криму і міського виборчого Севастополя, у Криму 96,77 % підтримало приєднання Криму до Росії при явці 83,1 %, у Севастополі за приєднання до Росії висловилися 95,6 % виборців при явці 89,5 %.

? ПИТАННЯ

1. З якого моменту на території Криму починає поширюватися дія норм МГП?
2. Хто вважається комбатантами за нормами МГП у світлі кримських подій?
3. Чи втратили захист за нормами МГП цивільні особи, які всіляко підтримували російський військових та брали участь у демонстраціях на підтримку приєднання Криму до Росії?
4. Під яку доктрину в міжнародному праві можна підвести офіційну позиція РФ щодо захисту етнічних росіян на території Кримського півострова?
5. Які можна провести паралелі між кримським та грузинським сценаріями?
6. Поясніть різницю між «анексією» та «окупацією» через призму юридичних наслідків?

ДОДАТОК 2.3.

18 березня 2014 р. відбулося захоплення Південної військово-морської бази в Криму представниками «кримської влади». Зокрема, представник так званої «кримської влади» Юрій Жеребцов в присутності проросійськи налаштованого цивільного населення (не менше 100 осіб) двічі зачитав Наказ № 7 українським військовослужбовцям, закликаючи їх перейти на сторону «кримського народу». В ультимативній формі, він оголосив, що українське командування бази мало час до ранку наступного дня прийняти рішення та попередив *«Якщо командування частини не буде ухвалено рішення, я впевнений, що жоден військовослужбовець даної військової частини, перебуваючи зі зброєю в руках, не посміє вистрілити в народ Криму, який є власником всього, що ми тут бачимо. І я впевнений, що люди, які тут зараз знаходяться, просто приймуть рішення, відкриють ворота. Люди зайдуть вільно сюди на територію військової частини...»* Цивільне населення стояло перед так званими «зеленими чоловічками» для і запобігання можливих силових дій українських військовослужбовців. Перед захопленням Південної військово-морської

бази російські офіцери ЧФ РФ також проводили роз'яснювальну роботу серед цивільного населення про те, що українським військовим був зроблений ультиматум, згідно з яким вони до зазначеного терміну повинні дати свою відповідь щодо переходу на бік «кримського народу». Якщо вони відмовляться, то російські військові «за допомогою» цивільного населення зайдуть на територію військової частини з метою її захоплення.

Аналогічна стратегія використовувалася російськими військовими і спецслужбами при захопленні Штабу ВМС ЗС України. Аналогічно, у перших лініях стояли люди в цивільному одязі з прапорами РФ (серед них жінки з дітьми). Разом з цивільними стояли козаки, представники «самооборони Криму» та «самооборони Севастополя». В останній лінії стояли офіцери ЧФ РФ та озброєні «зелені чоловічки» і військова техніка. Загальна кількість цивільних людей і військових була не менше 300 осіб. Під час штурму «зелені чоловічки» зайшли на територію Штабу останніми. Штаб вони вже не штурмували.

? ПИТАННЯ

1. Як правильно кваліфікувати статус «козаків» та представників так званої «самооборони Криму»? Чи були вони цивільними особами та мали право на захист МГП, чи учасниками збройного конфлікту, які брали в ньому безпосередню участь?
2. Які норми МГП можна застосувати для кваліфікації даної ситуації у відношенні до використання цивільних осіб у військових операціях?
3. Чи є дані порушення МГП воєнним злочином? Якщо так, то яким? Та які елементи доказування?
4. Чи можна провести паралелі між кримським сценарієм по використанню цивільних осіб у військових операціях з іншими аналогічними ситуаціями у світі?

ДОДАТОК 2.4.

Після окупації Криму окупаційна влада вжила низку дискримінаційних заходів щодо українських громадян, які, виходячи зі своєї громадянської позиції, не підтримували входження Криму у склад Росії. За оцінками Меджлісу кримськотатарського народу, понад 50 тисяч осіб покинули Крим; з них понад 20 тисяч – кримські татари. Лідер кримських татар Мустафа Джемільєв заявив: *«Ми постійно звертаємося до співвітчизників, щоб вони не залишали батьківщину. Тому що ми півстоліття боролися за повернення на батьківщину після депортації, і зараз покидати? ... Коли ми говоримо людям: «Що ж ви залишаєте батьківщину?». Вони кажуть: «Ви ж не гарантуєте, що завтра моєї дитини не вб'ють і не вкрадуть?».*

Також, окупаційна влада перемістила частину в'язнів, які відбували покарання на території півострова, для відбування покарання на території РФ. При цьому, окупаційна влада здійснювала перегляд раніше винесених українськими судами вироків відповідно до Кримінально-Процесуального Кодексу РФ.

Окрім цього, з моменту окупації Росія прийняла відповідні заходи щодо заселення Криму громадянами Росії. Так, лідер кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв заявив, що «з моменту окупації Росія завезла до Криму від 800 тис до 1 млн своїх громадян». Масове заселення владою Росії Криму російськими громадянами з різних регіонів РФ призводить до зміни демографії півострова.

? ПИТАННЯ

1. Які норми ЖК описують порушення МГП, зазначені з даному кейсі?
2. Чи підпадають дані порушення під визначення воєнних злочинів? Якщо так, то яких саме?
3. Чим відрізняється депортація від насильницького переміщення?
4. Чи можна вважати переміщення в'язнів для відбування покарання на території РФ порушенням норм МГП?
5. Чи є цілеспрямована політика РФ по зміні демографії в Криму порушенням МГП?

ДОДАТОК 2.5.

- Принцип військової необхідності допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту.
- Принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень, заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройного конфлікту.
- Принцип рівноправності воюючих сторін – держава, яка здійснює своє право на самооборону чи приймає законні заходи щодо відновлення правопорядку на своїй території, повинно так само точно дотримуватися МГП, як й держава-агресор чи недержавна збройна група.
- Принцип відсутності взаємності – воюючі сторони повинні поважати МГП, навіть якщо це право порушує їх противник.
- Принцип проведення відмінностей – єдина законна ціль, яку повинні мати держави під час війни, полягає у послабленні військової сил ворога, в той час як цивільне населення та цивільні об'єкти користуються загальним захистом від небезпеки.
- Принцип забезпечення запобіжних заходів – зобов'язання уникати або в будь-якому разі зводити до мінімуму спричинення випадкової смерті, поранень або руйнування особам та об'єктам, що знаходяться під захистом від прямого нападу.
- Принцип співмірності – сторона, яка планує напад, повинна утриматися від нього або відкласти його, якщо напад, «викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та завдасть випадковий збиток цивільним об'єктам чи те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної та прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати».
- Принцип заборони спричинення надмірних страждань – МГП забороняє або обмежує засоби та методи ведення війни, які, як вважається, спричиняють надмірні страждання або надмірні пошкодження комбатантам.
- Принцип гуманного поводження – всі особи, які потрапили у владу супротивника, мають право на гуманне поводження незалежно від їх статусу та виконуваної раніше функції або діяльності.

ДОДАТОК 3.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- МГП – Міжнародне гуманітарне право
- МППЛ – Міжнародне право прав людини
- МЗК – Міжнародний збройний конфлікт
- НМЗК – Неміжнародний збройний конфлікт
- ВПО – внутрішньо переміщена особа
- ККУ – Кримінальний кодекс України
- ДП – Додатковий протокол
- ЖК – Женевська конвенція
- КПК – Кримінально-процесуальний

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ МГП

- Агресія** застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави, чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (ООН).
Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р.
В Законі України «Про оборону України» міститься термін «збройна агресія», що визначається як застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.
-
- Військовий (комбатант)** особа, яка входить до складу збройних сил країн, які перебувають у стані військового конфлікту, і має право безпосередньо брати участь у військових діях.
-
- Військовополонені** комбатанти, які опинились у полоні під час міжнародного збройного конфлікту, незалежно від їхнього стану – здорові, хворі або поранені. Крім того, до військовополонених належать захоплені противником:
особовий склад ополчень і добровільних загонів;
особи, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка, вказаного у правилах застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП) щодо розпізнавання осіб і об'єктів;
члени екіпажів торгових суден і літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим пільговим режимом згідно з іншими положеннями МГП;
населення неокупованої території, яке стихійно, за власним бажанням озброюється для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися у регулярні війська (за умови відкритого носіння ним зброї та дотримання норм МГП).
-
- Воєнні злочини** злочини, що пов'язані зі збройним конфліктом (вчиняються в умовах збройного конфлікту і пов'язані з ним). Ці злочини визначені ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду і включають серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р., інші серйозні порушення законів та звичаїв війни, що засто-

	<p>совуються до міжнародних збройних конфліктів та конфліктів неміжнародного характеру. Воєнні злочини слід відмежовувати від військових злочинів. В останньому випадку це злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. В українському законодавстві військові злочини передбачені у розділі XIX Кримінального кодексу України.</p>
Воююча сторона	<p>суб'єкт, що бере участь у конфлікті. В міжнародному збройному конфлікті воюючими сторонами є держави, у внутрішньому та у конфлікті змішаного типу – держави та недержавні збройні формування.</p>
Гаазькі конвенції з міжнародного гуманітарного права (Гаазьке право)	<p>блок МГП щодо регулювання правил ведення війни (закони та звичаї війни). Прийняті на першій (1899 р.) та другій (1907 р.) мирних конференціях в Гаазі. Загалом було прийнято 16 конвенцій та 4 декларації, що складають основу міжнародного гуманітарного права.</p>
Гібридна війна (гібридні методи ведення конфлікту)	<p>спосіб ведення бойових дій, коли відкрите використання збройних сил однієї країни проти іншої (чи проти недержавних утворень) поєднується з інформаційними, політичними, дипломатичними, економічними методами.</p>
Держава-покровителька	<p>держава, яка представляє та захищає інтереси сторін, що знаходяться в конфлікті, забезпечують їх взаємодію та виконання зобов'язань.</p> <p>Отримання цього статусу передбачено Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковим протоколом I, які, зокрема, закріплюють умови отримання статусу держави-покровительки. До таких умов належать:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) нейтральна держава або інша держава, яка не є учасником конфлікту; 2) призначення стороною, яка є учасником конфлікту; 3) згода держави виконувати встановлені функції; 4) визнання протилежною стороною. <p>Держави, що отримали такий статус, можуть діяти лише в період міжнародного конфлікту.</p>
Добровольці	<p>особи, які за власним бажанням воюють на боці однієї зі сторін збройного конфлікту.</p> <p>Умови, за якими на добровольців розповсюджуються закони та звичаї війни:</p> <ol style="list-style-type: none"> а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; в) вони носять зброю відкрито; г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни. <p><i>(Ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими)</i></p>
Ефективний контроль	<p>контроль однієї держави над територією (частиною території) іншої держави. Ефективний контроль може здійснюватися або власними збройними силами держави, або через підконтрольні їй місцеві адміністрації; може також здійснюватися через політичну, військову, економічну, фінансову, соціальну підтримку. Держава, яка здійснює ефективний контроль, за загальним правилом, має юрисдикцію щодо дотримання прав і свобод людини на відповідній території і несе відповідальність за дотримання прав і свобод людини.</p>
Женевські конвенції про захист жертв війни (Женевське право)	<p>блок МГП, спрямований на захист жертв збройних конфліктів. Підписані 12 серпня 1949 р. на Дипломатичній конференції ООН, що відбулася в Женеві. До Женевських конвенцій приєдналися понад 190 держав. Женевське право включає в себе чотири універсальні міжнародні договори:</p>

- Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
- Конвенція про поводження з військовополоненими;
- Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Також до Женевського права належать Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 08.06.1977), Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II від 08.06.1977), Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується прийняття додаткової відмінної емблеми (Протокол III від 08.12.2005)

Збройний конфлікт

збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів)

галузь міжнародного права, яка представляє сукупність обов'язкових для держав юридичних норм та принципів, які спрямовані на захист жертв збройних конфліктів міжнародного і внутрішнього характеру і на обмеження засобів і методів ведення війни.

МГП переслідує дві основні мети:

1. захист осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у воєнних діях;
2. обмеження засобів ведення війни, зокрема озброєнь, і методів ведення бою, наприклад, застосування окремих видів військової тактики.

МГП забороняє застосування багатьох видів зброї, зокрема запальних куль, біологічних, хімічних та лазерної зброї.

Міжнародний збройний конфлікт

будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил.

Найманець

особа, яка бере участь у збройному конфлікті з метою отримання матеріальної вигоди, але не входить до складу збройних сил воюючої держави чи інших легітимних структур. Найманець не має права на статус комбатанта, і, відповідно, військовополоненого.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних конфліктів (Протокол I), визначає найманцем будь-яку особу, яка:

- а) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;
- б) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;
- в) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;
- г) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;
- д) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті;
- е) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, що входить до складу її збройних сил.

Некомбатанти	особи, які входять до збройних сил воюючої сторони, надають їй допомогу у досягненні воєнних успіхів, але безпосередньо не беруть участь у воєнних діях
Неміжнародний збройний конфлікт	тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами і організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями.
Норми міжнародного права в період збройних конфліктів	норми, які застосовуються в період збройних конфліктів, наведені в міжнародних угодах, учасниками яких є сторони, які знаходяться в конфлікті, а також загальноновизнані принципи та норми міжнародного права, які застосовуються до збройних конфліктів
Окупація (військова)	зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави без отримання суверенних прав на неї.
Окупаційна адміністрація	орган (система органів) управління, що створюється державою-окупантом з метою здійснення влади на окупованій території.
Особи, що перебувають під захистом	особи, які в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є. Громадяни держави, не зобов'язаної цією Конвенцією, під її захистом не перебувають. Громадяни нейтральної держави, які опиняються на території воюючої держави, та громадяни союзної з воюючою державою не вважаються особами, що перебувають під захистом, тоді, коли держава, громадянами якої вони є, має нормальне дипломатичне представництво в державі, під владою якої вони є. <i>Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни</i>
Початок збройного конфлікту	момент фактично відкриття (початку) військових дій або формального оголошення війни (навіть якщо за таким оголошенням безпосередні бойові дії не ведуться). Момент початку неміжнародного збройного конфлікту, як правило, визначається початком повстання проти існуючого політичного режиму, колонізатора чи окупанта. Визначення початку і закінчення конфлікту має важливе значення, оскільки впливає на дипломатичні та консульські відносини; на економічні, торгові, фінансові взаємовідносини; чинність двосторонніх договорів; застосування спеціального правового режиму до громадян держави противника
Юрисдикція	повноваження держави давати правову оцінку фактам, розв'язувати ті чи інші правові питання.

